

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra české literatury

SROVNÁNÍ SBĚRŮ Z KLADSKA U JOSEFA ŠTEFANA KUBÍNA
A JAROMÍRA JECHA

The comparison of Josef Štefan Kubín's and Jaromír Jech's
collections from the area of Kladsko

Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Miloš Sládek

Autorka: Eliška Kudláčková

K Rybníčku 308, Velké Popovice, 251 69

III. ročník, obor český jazyk – dějepis

prezenční studium (2007–2010)

červen 2010

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury. Prohlašuji, že tištěná a elektronická verze jsou identické.

Ve Velkých Popovicích

17. června 2010

Za odborné vedení práce a cenné připomínky děkuji PhDr. Miloši Sládkovi.

Svému drahému příteli Ludřkovi děkuji za dobré rady a především za trpělivost.

OBSAH

1. Úvod	6
1.1. Krátce o použitých materiálech	7
2. Kladsko jako pozoruhodný region.....	10
2.1. Geografie Kladska	10
2.2. Stručné dějiny Kladska.....	11
2.2.1. Český koutek	15
2.2.2. Od sjednocení Německa po 1. světovou válku.....	16
2.2.3. Na cestě ke 2. světové válce a poválečné období.....	17
3. Stručné životopisy Josefa Štefana Kubína a Jaromíra Jecha.....	19
3.1. Josef Štefan Kubín.....	19
3.1.1. Kubín jako folklorista a sběratel.....	20
3.2. Jaromír Jech.....	22
3.2.1. Návrat do Kladska po padesáti letech.....	24
4. Folklórní slovesnost.....	25
4.1. Jazyk povídek a ústní lidová slovesnost v Kladsku.....	26
5. Kladské povídky	27
5.1. Vznik Kladských povídek a jejich ohlas	27
5.2. Kubínovi vypravěči	28
5.3. Náměty a žánry Kladských povídek	30
5.4. Společenské, sociální a politické poměry v Kladsku na počátku 20. století a jejich projevy v tematice vyprávění	32
5.5. Náboženské poměry a jejich projevy v tematice povídek	35
5.5.1. Farářské historky a humorky	36
6. Lidová vyprávění z Kladska.....	37
6.1. Vznik Lidových vyprávění z Kladska a jejich ohlasy.....	37
6.2. Jechovi vypravěči	39
6.3. Stálosti a změny v repertoáru kladských vypravěčů	41
6.4. Společenské, sociální a politické poměry v Kladsku v polovině 20. století a jejich projevy v tematice vyprávění	42
6.5. Náboženské poměry a jejich projevy v tematice povídek	45
7. Odraz společenských a politických poměrů v tematice vyprávění na vybraných povídkách	47
7.1. Proměna stylu vyprávění a vztahu k historii	47

7.2.	Vyprávění ze života	50
8.	Závěr	52
9.	Přehled pramenů a literatury	54
10.	Resumé	56
11.	Klíčová slova	58

1. Úvod

Kladsko, kladská provincie, Kladský kraj, Kladské hrabství, Kłodzko, Ziemia Kłodzka, powiat (okres) Kłodzko, Glacium, Glatz, představuje svébytný a specifický středoevropský region, který máme poprvé doložen v Kosmově kronice z počátku 12. století. Přes mnohé peripetie byla oblast Kladska nadlouho českým historickým územím.¹

Dnes už to však bohužel málokdo ví. Osmdesát procent lidí, kteří se mě ptali na téma mé bakalářské práce, se většinou nejprve zarazilo a následně se zeptalo, zda nemám na mysli Kladensko. Nepřekvapilo mě, že téměř nikdo neměl nejmenší tušení o tom, že Kladsko kdysi patřilo k zemím Koruny české, ale zarazilo a zarmoutilo mě, když mnoho z nich ani nevědělo, že „nějaké Kladsko“ vůbec existuje, natož kde se nachází...

Když jsem si měla vybrat téma své bakalářské práce, přála jsem si pracovat na něčem, co není v běžném povědomí až tak známé a mnohokrát již zpracované, ale zároveň na něčem, co by mě nějak oslovilo nebo co by bylo mému srdci blízké. Doktor Sládek mi nabídl, abych zpracovala porovnání dvou kladských sběrů a přivedl mě tak k podrobnému studiu dané problematiky. A tak se Kladsko, které pro mě dosud představovalo malou kotlinu obklopenou kolem dokola lesnatými hradbami hor, místo, na které jsem se dívala z vrcholku Deštné v Orlických horách, kam jsem po několik let jezdila trávit zimní prázdniny s rodinou, stalo předmětem mého bádání. Vzhledem k zaměření své bakalářské práce jsem ještě navíc mohla využít a propojit oba své studijní obory – češtinu i dějepis, čímž mé nadšení z vypracovávání rázem vzrostlo.

Přestože Kladsko nepatří, tedy alespoň v běžném povědomí, mezi veleznamé lokality, na vědeckém poli je k němu upírána celkem veliká pozornost. Z pohledu celé řady vědních oborů je Kladsko pozoruhodným regionem. Svědčí o tom např. pestrost témat v kladských sbornících, které se mi dostaly do ruky a z nichž jsem měla možnost čerpat mnohé poznatky.

Nyní bych ráda nastínila, čím se budu ve své práci zabývat a na jakou konkrétní problematiku se zde zaměřím. Neopomenu zmínit ani prameny a literaturu, z nichž jsem při svém bádání vycházela.

Cílem mé práce byla komparace dvou folkloristických sběrů z Kladska, přičemž první z nich – *Kladské povídky* od J. Š. Kubína – pocházejí z počátku 20. století a druhý – *Lidová vyprávění z Kladska* od Jaromíra Jecha – pochází z poloviny 20. století. Téměř půl století dělí od sebe tyto soubory zajímavých vyprávění. Během této nedlouhé doby však docházelo na území Kladska k mnoha politickým a kulturním proměnám a zvrátům. Mé porovnání oněch

¹ FELCMAN, Ondřej – SEMOTANOVÁ, Eva. Kladsko, proměny středoevropského regionu. Hradec Králové, Univerzita Hradec Králové; Praha: Historický ústav AV ČR, 2005, s. 9.

dvou sběrů se tedy nebude týkat jen stránky literární, kde se budu zabývat žánry a tématy vyprávění, ale i vypravěči, a trochu méně i stránky jazykové, ale především se zaměřím na politické a společenské proměny kladského regionu v průběhu první poloviny 20. století.

Mým hlavním úkolem bude zjistit, jestli se tyto různorodé proměny odrazily v tematice vyprávění. Formou drobné sondy se následně pokusím vybrat několik konkrétních vyprávění, na kterých by se daly výše zmíněné politické a společenské proměny nejlépe ukázat.

Ještě než však začnu s vlastním srovnáváním, nastíním problematiku Kladska všeobecně. Ve stručnosti se tak pokusím postihnout geografii, změny hranic a nastínit dějinný vývoj s větším akcentem na dějiny první poloviny 20. století. Budu se také věnovat specifiku Českému koutku a kladským Čechům. Z hlediska kontextu se budu dále snažit vylíčit i životní osudy obou folkloristů s ohledem a zaměřením na Kladsko a kladské sběry.

1.1. Krátce o použitých materiálech

Pro moje úsilí byli velice důležití a podnětní moji předchůdci, přesněji řečeno předchůdkyně v kladském bádání. Ve své práci navazuji především na dosavadní bádání Kristýny Hladíkové a Evy Koudelkové. K. Hladíková se ve své diplomové práci s názvem *Kladské sběry lidových vyprávění v „Českém koutku“ v Kladsku* zabývala především terénními výzkumy J. Š. Kubína aj. Jecha, porovnávala je z několika hledisek. Z těchto porovnání přístupu ke sběru lidových látek v Kladsku jí vyplynuly shody i rozdíly, a to jak v přístupu k terénnímu výzkumu, tak i ke zpracování sebraného materiálu a také ve vztahu k informátorům. Její práce se dále opírá o vlastní terénní výzkumy v Českém koutku v Kladsku v letech 2002 – 2004.

Dalším zdrojem mé práce byla kniha lidových vyprávění z kladského pomezí od Evy Koudelkové *Od Homole k Hejšovině*, kde zachycuje povídky, které jsou v mnohém ohledu zvláštní a často se vymykají české vypravěčské tradici. Zde jsem čerpala nejen samotná vyprávění, ale i dodatky týkající se lidí, místopisu či tamních strašidel.

Jako zásadní dílo, které mi poskytlo všeobecný vhled do kladské problematiky, jsem využila jedinečnou a nepřekonanou národopisnou práci J. Š. Kubína *České Kladsko (1926)*², která je snahou „zachovat naši paměti vše, co je ještě obsahem hlavy, srdce a života kladského Čecha: především jeho dialekt, povídku a píseň“. (J. Š. Kubín, 1926, s. 3)

² Poprvé vyšlo České Kladsko roku 1919 jako brožura zásluhou Československého cizineckého úřadu v Praze.

Z dalších významných zdrojů bych jmenovala především kladské sborníky, které mi ukázaly Kladsko z mnoha perspektiv různých vědních oborů. Jednotlivé studie se zabývají např. kladskou historií, geografii, náboženstvím, jazykem, místopisem, vzájemným vztahům kladských Čechů k Čechům, ale i jiným národům, místním folklórem, etnografií atd. První *Kladský sborník* vydal Václav Černý, který měl k danému regionu hluboký citový vztah (jeho matka byla původem z Německé Čermné), a jeho cílem byla především snaha seznámit obyvatele našich zemí s kladskou problematikou. Přestože sborník vyšel až po 2. světové válce, nejednou tu zaznívají myšlenky o navrácení Kladska.

Od roku 1996 vycházejí v Hradci Králové *Kladské sborníky I. – VIII.*, přičemž poslední supplementum Kladského sborníku s názvem *Český koutek v Kladsku* vyšel v roce 2008. Všechny tyto sborníky jsou snahou o ucelený pohled na Kladsko, která vychází jak z řad českých, tak polských vědců a badatelů. Tyto sborníky představují významné mezinárodní periodikum, které se kladskou problematikou zabývá na vědecké úrovni a které zároveň přispívá k fungování Euroregionu Glacensis, jenž vznikl roku 1996.³ Kladské sborníky (královehradecké) se díky svým odborným článkům a studiím s pestrým tematickým zaměřením snaží vypořádat s nedostatkem odborné pozornosti vůči Kladsku po téměř celé 20. století. Najdeme zde jak studie české, tak i polské. Z těchto mnoha studií jsem nejvíce využila nepřiliš rozsáhlou studii již zmíněné Evy Koudelkové *Lidoví vypravěči z kladského „Českého koutku“ v zápisech Josefa Štefana Kubína a Jaromíra Jecha*, která je jakýmsi shrnutím Kubínových a Jechových poznatků a studii *Specifické rysy folklóru z Českého koutku*. Dále pak studie F. Musila (*K počátkům „Českého koutku“ v Kladsku*) a J. Vaculíka (*Češi v Kladsku v první polovině 20. století*).⁴

Pro dějiny a místopis Kladska jsem využila především publikaci *Kladsko* od F. Musila, *Kladsko, proměny středoevropského regionu* od O. Felcmana a E. Semotanové a samozřejmě také kladské sborníky.

Opomenout nemohu ani sborník ze VII. studentské vědecké bohemistické konference v Radkově *Na kladském pomezí o českém jazyku a literatuře*, z něhož jsem využila především studie Miloše Sládka a Zuzany Wildové, na jejíž porovnání Jechových a Kubínových sběrů navazují.

Badatel, který se zabývá osobností a dílem J. Š. Kubína či J. Jecha, by neměl opomenout ani pozůstalost obou autorů. Oba fondy jsou uloženy v Literárním archivu

³ HLADÍKOVÁ, Kristýna. Kladské sběry lidových vyprávění v „Českém koutku“ v Kladsku. (Diplomová práce) Univerzita Karlova – Praha 2004, s. 14.

⁴ Úplný seznam veškeré použité literatury uvádím na konci práce. Zde jsem zmínila pouze ty studie, které pro mě byly nejdůležitější.

Památníku národního písemnictví v Praze, v současné době na pracovišti ve Starých Hradech. Oba tyto celky jsou zpracované. Fond Josef Štefan Kubín byl zpracován roku 1968 Janem Wagnerem a najdeme v něm jak osobní dokumenty, tak i rukopisy a korespondenci. Z rukopisů se jedná hlavně o množství poznámek z terénních výzkumů, avšak Kubínův mnohdy téměř nečitelný rukopis omezuje možnost přečíst je. Fond Jaromír Jech byl zpracován v roce 2002 dr. Milošem Sládkem a z jeho obsahu jsem využila především Jechův životopis⁵, některé vlastní rukopisy, řídkou korespondenci s J. Š. Kubínem a fotografie.

Nejvíce však vycházím a čerpám ze samotných kladských sběrů – *Kladské povídky a Lidová vyprávění z Kladska*, na jejichž porovnání je založena má práce, a dále pak ze *Soupisu českých pohádek* od V. Tilla.

Materiály, které jsem použila pro svou práci, rozhodně nepokrývají všechny oblasti vědeckého zájmu o tuto neobyčejnou oblast. Jak bylo již řečeno, Kladsku je z vědeckého hlediska věnována vcelku velká pozornost. Obzvláště v posledních desetiletích. Dříve byl zájem o Kladsko spojován především se snahami o jeho připojení k našim zemím a důraz se tak kladl hlavně na historicko-geografické a právní otázky. Později se však začal zájem o Kladsko výrazně prohlubovat a do řad badatelů přibylo i několik studentů. Ti všichni se snaží na tento pozoruhodný region upozornit a popsat jej ze všech možných úhlů v různých oblastech. Nelze opomenout ani zájem z polské strany, který reprezentuje zejména Jarosław Malicki. Vědecké a studentské konference věnované Kladsku jsou také jasným dokladem zvýšeného zájmu o kladskou problematiku.

O první výzkumy, které byly realizovány před 1. světovou válkou, se zasloužil J. Š. Kubín, jehož po padesáti letech následoval J. Jech. Po více než čtyřech desetiletích (v letech 2000 – 2004) prováděla výzkumy v Kladsku Kristýna Hladíková spolu s několika dalšími členy z české strany. Na základě jejich výzkumů vznikla již zmiňovaná diplomová práce. Poslední výzkumy realizovali mladí polští badatelé Krzysztof Chilarski a Piotr Grochowiecki.⁶

⁵ Životopis Jaromíra Jecha není mimo osobní fond a diplomovou práci K. Hladíkové, která vycházela též z osobního fondu, k nalezení. Ani *Lexikon české literatury* se o něm nezmiňuje.

⁶ WOLF, V. Ideový a metodologický odkaz J. Š. Kubína v bádání o tzv. Českém koutku v Kladsku, In: *Český koutek v Kladsku*, s. 7.

2. Kladsko jako pozoruhodný region

„Dokud jsme byli v Kladsku, bylo mi líp, to jsem byla jako doma, tam se mluvilo více česky než německy, ale v Nise už převládala němčina a já se nikterak německému jazyku naučit nemohla.“ (B. Němcová, 1941, 106)

Takto vypráví hlavní hrdinka z *Babičky* od Boženy Němcové o svých zážitcích z Kladska – místa – které po dlouhá léta přitahovalo pozornost nejrůznějších osobností české literatury a kultury. Historik a jezuita Bohuslav Balbín nám zanechal spis o mariánském poutním místě ve Vartě (pol. Bardo) a literární historik a kritik Václav Černý, rodák z Jizbice u Náchoda, zase nezapomíná na Kladsko ve svých třísvazkových Pamětech. Alois Jirásek začleňuje Kladsko do svého rozsáhlého prozaického díla *U nás* a do kratšího dramatu *Husitský král*. Jen ten, kdo vyrostl ve zdejší pohraničí a na vlastní kůži poznal život tohoto lidu, jako Němcová, Jirásek či Černý, pouze ten mohl vyjádřit jemné a složité vztahy mezi Čechami a Kladskem a mohl formulovat problematiku celého kraje: „To je ta poslední Lhota v našem království, poslední, protože je při samých hranicích, kde přes potok, za plotem mají Německo, ale ne Němce. Mezi vrchy a lesy, v úhlu mezi skalnatým Borem a Pastorkovským kopcem dole při potoku táhne se ta Lhota jako konec Machova. A konec Lhoty či její pokračování je zase Nouzín, ten už na pruské půdě. Ale Lhota jako Nouzín. Chalupy jedny, lid jeden, řeč jedna, živobytí stejné, stejný boj o chléb.“ (A. Hrubý, 1946, 55)⁷ Samozřejmě nemohu opomenout dva velké lidové sběratele Josefa Štefana Kubína a Jaromíra Jecha.

Připomínkou české minulosti Kladska je městský znak, na kterém se nachází dvouocasý bílý lev v červeném poli. Též barokní sochy českých světců sv. Václava a sv. Jana Nepomuckého, které tvoří výzdobu zdejšího gotického mostu, svědčí o někdejší českém vlivu v Kladsku.

2.1. Geografie Kladska

Území kladského regionu, jehož současná rozloha činí 1636 km², má i přes svou celkem nevelkou plochu poměrně zajímavý vývoj své rozlohy. Jedná se o oblast ležící mezi několika horskými řetězy na severovýchodě Čech u hranic se Slezskem, která byla od vlastních středověkých Čech oddělena Broumovskými stěnami, Orlickými a Bystřickými

⁷ HRUBÝ, Antonín. Kladsko v české literatuře. In: Kladský sborník, ed. V. Černý, s. 55. Autor ovšem neuvádí přesný zdroj daného citátu.

horami. Dostupná byla však pouze od západu po kladské cestě z Náchoda anebo od jihu cestou, která vede přes Mladkovské sedlo pod masívem Králického Sněžníku.⁸

Tato oblast byla intenzivně kolonizována od poloviny 13. století. Na straně severozápadní, jihozápadní a jižní byla hranice tvořena již zmíněným horstvem, na severovýchodě bylo Kladsko vymezeno proti polskému Slezsku pásmem Kozích hřbetů a na východě jej oddělovaly hory Vartské, Rychlebské a Bělské, které na jihovýchodě přecházely do soustavy Králického Sněžníku a území Kladska tak uzavíraly do kruhu.⁹

Po staletí si hranice mezi Čechami a Slezskem na kladsko-slezském pomezí zachovávala svou stabilní podobu, která byla dána horským charakterem krajiny a která zůstala v původní víceméně podobě trvale.¹⁰ Výrazně se však měnila příslušnost Kladska k státním útvarům.

Dnes bychom tedy Kladsko hledali téměř na stejném místě jako dříve – jižně od dolnoslezské Vratislavi mezi Javornickým a Broumovským výběžkem. Území kladské kotliny je tak vklíněno mezi území Čech, Moravy i Slezska (Horního i Dolního). Rozdíl je ovšem v tom, že od roku 1945 leží Kladsko na území Polska. Osu říční sítě tvoří Kladská Nisa, do níž přitéká Bystřice, Dušnická Bystřice či Bělá.

2.2. Stručné dějiny Kladska

Z historického hlediska je Kladsko zvláštním útvarem, který ve svých dějinách prošel dějinami čtyř středoevropských státních celků: českého knížectví a království, Pruska, Německa a Polska.

Jak bylo již v úvodu řečeno, první zmínka o Kladsku pochází od kronikáře Kosmy a váže se k 10. století, kdy podle kronikáře Kladsko patřilo českému rodu Slavníkovců.¹¹

Význam kladského území, který se postupně zformoval ve 2. polovině 10. století, byl dán především strategickou polohou. Nacházelo se totiž na spojnici českého a polského státu. Konec 10. století byl ve znamení konfliktů mezi oběma státy, jež byly vyvolány snahami o ovládnutí Slezska a důležitého území kolem komunikace, která vedla přes Kladsko. V 11. a 12. století představovalo Kladsko velice řídkou zalidněnou okrajovou část českého státu Přemyslovců. Díky strategickému významu bylo Kladsko alespoň řídko osídleno českým

⁸ FELCMAN, Ondřej – SEMOTANOVÁ, Eva. Kladsko, proměny středoevropského regionu. Hradec Králové, Univerzita Hradec Králové; Praha : Historický ústav AV ČR, 2005, s. 16.

⁹ Tamtéž, s. 17.

¹⁰ Tamtéž, s. 17.

¹¹ Podle novějších archeologických výzkumů, které tvrdí, že většina oblastí popisovaných Kosmou jako součást Slavníkova panství nebyla ve 2. polovině 10. století ještě osídlena, je tato zmínka nevěrohodná. Také údaj o tom, že Kladsko náleželo k slavníkovskému panství, není příliš věrohodný. Viz Musil, 2007, s. 17.

obyvatelstvem již v 11. a 12. století a tehdy byly i položeny základy zdejší církevní a státní správy.¹² Od roku 1169 máme již doložena jména kladských kastelánů, kteří pocházeli z řad vznikající české šlechty. Jak uvádí J. Š. Kubín v *Českém Kladsku*, český název Kladsko se udržel až do 13. století, kdy se začalo užívat i názvu německého, Glatz.

Polovina 13. století je spojena s kolonizací, kdy především okrajové části českých zemí a tedy i Kladsko byly osidlovány německými kolonisty, kteří byli pozváni již za českého krále Václava I. Výraznější bylo osídlování Kladska a dalších oblastí za vlády Václavova syna a vnuka. Není však přesné hovořit o německých kolonistech (v moderním národnostním smyslu), neboť šlo nejen o příslušníky několika germánských etnik (Sasové, Frankové, Bavoři), ale i o potomky slovanského obyvatelstva v Polabí, kteří byli ovládnuti saskou šlechtou (Srbové, Obodrité). Zásluhou všech těchto kolonistů došlo k povznesení Kladska a k jeho ekonomickému vyrovnání s ostatními českými kraji. Vzhledem k tomu, že v Kladsku nebylo tak silné české zázemí, nedošlo zde, tak jako na většině území v Čechách a na Moravě, k postupnému stírání německého charakteru a k nahrazování němčiny a latiny češtinou. Naopak; německý charakter původně různorodého obyvatelstva postupně sílil a předznamenal tak, že si Kladsko udrželo výrazně německý charakter až do roku 1945.¹³ Výjimkou bylo pouze území, které leželo těsně při hranicích Kladska a Čech, tzv. Český koutek, jenž si udržovalo osobitý charakter díky výraznému českému zázemí.

Dochované manské knihy dosvědčují jména a rozsah majetku rodů, které se během kolonizace usadily v Kladsku jako manové českých králů. Důkazem potvrzujícím českého krále za pána Kladska je existence jedné z českých mincoven na kladském hradě.

Potvrzením krále Přemysla Otakara II. bylo roku 1260 od Kladska odtrženo Broumovsko, které bylo prohlášeno majetkem řádu benediktinů a podřízeno přímo břevnovskému opatovi.

Území Kladska bylo českými králi velice často zastavováno, což kromě komplikace společenských vztahů způsobovalo i silný pocit odloučenosti. Teprve v roce 1344 si kladští manové vymohli na Janu Lucemburském privilegium, kterým bylo ukončeno další oddělování a Kladsko se tak ocitlo opět v rukou českého krále. Karel IV. toto území jako součást Čech podřídil moci českého krále a v právním ohledu tak zrušil všechny předchozí vztahy Kladska ke slezským knížectvím. Za vlády posledních Přemyslovců a Lucemburků došlo v Kladsku k velkému kulturnímu rozmachu. Na rozvoji gotické kultury a umění se významně podílel

¹² MUSIL, František. Kladsko. Praha: Libri, 2007, s. 19-28.

¹³ Tamtéž, s. 30-31.

první pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic, který v Kladsku prožil své mládí a měl k němu silný citový vztah.

Na přelomu 14. a 15. století bylo Kladsko hospodářsky a kulturně rozvinutou oblastí, která byla přes jistá specifika integrální součástí Čech. Z jazykového hlediska se jednalo o oblast německou a z hlediska národnostního, kulturního a politického šlo o oblast, která měla mnohé vazby na Slezsko.¹⁴

V době husitské revoluce zaujalo Kladsko pozice proti stoupencům církevních reforem a aktivně se tak podílelo na boji proti husitským Čechům. Když se však stal majitelem Kladska Jiří z Poděbrad a z Kunštátu, který ho koupil v roce 1454 od Viléma Krušiny z Lichtenburka, většina obyvatel přešla na jeho stranu a podporovala jej. Obyvatelstvo si však nadále zachovávalo katolickou víru. Po svém zvolení českým králem tak Jiří z Poděbrad v jedné osobě spojil funkci českého krále jako nejvyššího představitele kladské manské soustavy a funkci hejtmána jako nejvyššího královského úředníka v Kladsku a zároveň byl jako soukromá osoba zástavním držitelem Kladska. Roku 1459 již z pozice českého krále povyšuje kladský manský kraj na samostatné hrabství. Téhož roku mu tento akt schválil císař Fridrich III. a roku 1465 udělil Jiří z Poděbrad kladské hrabství (též i knížectví minsterberské jako součást České koruny) v léno svým synům.¹⁵

Až v letech 1578-1579 za vlády Rudolfa II. se definitivně vyřešilo postavení Kladska za situace, kdy český král byl zároveň kladským hrabětem. Český zemský sněm tak schválil dohodu s Rudolfem II., ve níž se panovník zavázal, že Kladsko již nebude zastavováno a panovník v něm bude nadále vládnout sám.

Silný vliv reformace (především luteránství) v Kladsku značně ovlivnil zapojení kladských stavů do českého stavovského odboje v letech 1618-1620. V důsledku porážky kladského stavovského odboje začala katolická církev obnovovat své pozice a dovršením protireformace bylo vydání *Privilegia pro hrabství kladské*, které bylo obdobou *Obnoveného zřízení zemského*. Toto privilegium především potvrdilo, že čeští králové zde budou vládnout jako hrabata a že se Kladsko nikdy neoddělí od Čech.¹⁶

¹⁴ Tamtéž, s. 49.

¹⁵ Již vnuci Jiřího z Poděbrad museli Kladsko prodat Oldřichovi z Hardeka (ze štýrsko-rakouského hraběcího rodu), čímž byl opět posílen německý ráz Kladska. České stavy z obavy před ztrátou Kladska přiměly krále Ferdinanda I., aby hrabství vykoupil a stal se tak jako český král i hrabětem kladským. Na nějakou dobu se stal zástavním pánem toho území Jan z Pernštejna. Po něm následovalo ještě několik majitelů, avšak v roce 1569 vykoupil Kladsko na výzvu českých stavů český král a císař Maxmilián II. a Habsburkové se tak stali další dynastií kladských hrabat.

¹⁶ Tamtéž, s. 92-93. Habsburkové si však vymínili možnost, aby kladskými hrabaty byli habsburští princové, kteří čekali na královskou hodnost. Toto hrabství se tak stalo místem, kde se budoucí panovníci „učili vládnout“. Následující čeští králové z habsburského rodu již jen formálně používali titul hraběte kladského, aniž by se

Kladské hospodářství spočívalo i v 17. století především na cechovním řemesle a důležitou složkou ekonomiky bylo hlavně pivovarnictví. Díky iniciativě císařů Josefa I. a Karla VI. začaly v první polovině 18. století do dosavadní řemeslné textilní výroby pronikat nové trendy. Započaly se zde zakládat první textilní manufaktury, které navazovaly na starší řemeslnou tradici.¹⁷

Osudový význam pro Kladsko měl rok 1742, kdy došlo k pruské anexi a pruský král Fridrich II. tak získal Kladsko a většinu Slezska (Dolní Slezsko a většinu území hornoslezského). Po smrti císaře a českého krále Karla VI. roku 1740 nastoupila na trůn dle pragmatické sankce jeho nejstarší dcera Marie Terezie. Své nároky na dědičné země si však musela nejprve uhájit, protože proti jejím nárokům vystoupili bavorský kurfiřt Karel Albrecht a pruský král Fridrich II. Pruský král vznesl požadavky na připojení Slezska, což však Marie Terezie odmítla, a tak vypukla první slezská válka, která spolu s několika dalšími byla do jisté míry součástí „válek o dědictví rakouské“. Bez vypovězení války vpadl Fridrich II. v roce 1740 do Slezska a následujícího roku v bitvě u Molvic zvítězil nad habsburskou armádou. V roce 1742 muselo před pruským vojskem kapitulovat město Kladsko, Fridrich II. se prohlásil pánem Kladska a donutil kladskou šlechtu, aby mu vzdala hold. České sněmovní usnesení z 16. července 1743 formálně ukončilo příslušnost Kladska k zemím Koruny české. Jako jediné pojítka mezi Kladským a českými zeměmi zůstala církevní správa, kdy Kladsko nadále náleželo k arcidiecézi pražské (až do roku 1972).

Válečné úspěchy další slezské války byly potvrzeny roku 1745 mírovou smlouvou v Drážďanech, která potvrdila odstoupení většiny Slezska a celého Kladska Fridrichovi II. Teprve roku 1748 byl v Cáchách podepsán mír, jímž byla definitivně potvrzena ztráta většiny Slezska a Kladska.¹⁸

Marie Terezie se však nehodlala se ztrátou hospodářsky a kulturně vyspělého Slezska a Kladska smířit. Rakousko vytvořilo koalici s Francií a s Ruskem proti Prusku a Velké Británii a pruským vpádem do Saska tak započala tzv. sedmiletá válka. Zpočátku se rakouskému vojsku dařilo a roku 1760 byla pod vedením generála Laudona dobyta dokonce většina Kladska. Obrat nastal po smrti ruské carevny Alžběty, když její nástupce Petr III. uzavřel s Pruskem mírovou smlouvu. Při dalších bojích se ukázalo, že samotná habsburská armáda na pruskou armádu nestačí, a proto nakonec Marie Terezie v roce 1763 kapitulovala a

fakticky podíleli na tamní vládě. Skutečným vykonavatelem královské moci v Kladsku byl zemský hejtman, kterého jmenoval panovník, a tento stav trval až do pruského záboru v roce 1742.

¹⁷ Tamtéž, s. 103.

¹⁸ Tamtéž, s. 112-113.

byla tak nucena přijmout podmínky hubertsburského míru, které potvrzovaly ztrátu Kladska a většiny Slezska ve prospěch Pruska.¹⁹

K poslednímu pokusu o získání Kladska došlo v roce 1778 v souvislosti s tzv. válkou o dědictví bavorské, avšak již roku 1779 byl konflikt ukončen tzv. těšínským mírem, který opět potvrdil příslušnost Kladska k Prusku. „Z lepé řízy královské Čechie urvána tak perla nejvzácnější, a, žel bohu, navždy.“ (Kubín, J. Š., 1926, s. 6)

Následujících 150 let bylo ve znamení zatlačování českého živlu k polsko-české hranici. Tady je na čase na chvíli opustit dějinné události a zmínit se o jedenácti²⁰ českých vesnicích, jež tvořily tzv. Český koutek.

2.2.1. Český koutek

Území těsně při hranicích s Českou republikou, které na české straně sousedí s Náchodskem, na polské straně v okolí lázeňského města Kudowa Zdrój (Chudoba), to je Český koutek. Je to vlastně taková „zmenšenina Čech“ a po geografické stránce je od zbytku Kladska zřetelně oddělen a patří tak do území české kotliny.²¹

V této oblasti po staletí žila česká menšina. Zatímco v zahraničí vznikaly české menšiny v souvislosti s ekonomickou migrací v 19. a 20. století, české etnikum bylo příkladem původního historického osídlení.²²

Český koutek (polsky Kątek Czeski, německy der Böhmische Winkel) s rozlohou asi 40 km² je tvořen jedenácti vesnicemi. Po roce 1742 zde dochází k postupné germanizaci a český živel tak byl zatlačován k nynější česko-polské hranici na jihozápadě Kladska. V této oblasti se až do 2. světové války udržela čeština jako prostředek každodenní komunikace i přesto, že po roce 1870 byly pruskými úřady uzavřeny všechny české školy a bohoslužby se začaly konat pouze v němčině. Oněch jedenáct vesnic nese názvy Stroužné, Slané, Březová, Žakš, Chudoba, Blažejov, Jakubovice, Velká Čermná, Bukovina, Nouzín a Ostrá Hora. Chudoba však byla lázeňským městem, které bylo již v době Kubínových výzkumů z větší části poněmčeno.

Složité historický vývoj se odrazil v komplikovaném místním názvosloví, tudíž tyto české názvy mají své německé a polské varianty. Polská toponyma vznikala až po roce 1945.

¹⁹ Dějiny zemí Koruny české II, Paseka, Praha – Litomyšl 1997, s. 22.

²⁰ V literatuře i v etnografických pracích se počet 11 kladských vsí s českým obyvatelstvem různí. Někdy se k nim řadí ještě Malá Čermná, Mokřiny, Machov, Machovské končiny, Čížné aj.

²¹ HLADÍKOVÁ, Kristýna. Kladské sběry lidových vyprávění v „Českém koutku“ v Kladsku. (Diplomová práce) Univerzita Karlova – Praha 2004, s. 26.

²² <http://www.navychod.cz/?req=article&id=472>

Německá toponyma mohou mít ještě jiné varianty, které vznikaly převážně po roce 1937 v souvislosti s Hitlerovým nástupem, kdy byly vesnice přejmenovávány, aby v nich nebyly patrné žádné slovanské stopy.

2.2.2. *Od sjednocení Německa po 1. světovou válku*

V roce 1871 bylo ve Versailles vyhlášeno německé císařství, jehož součástí se stalo i Kladsko. Sjednocení Německa pod vedením Pruska nenarušilo onu těsnou vazbu Kladska na Prusko, jehož součástí nadále zůstávalo. Koncem 19. století se silný německý nacionalismus v Kladsku projevil výrazným zesílením germanizace především v oblasti církevního života a školství. Přestože se tyto germanizační snahy většiny obyvatel nijak výrazně nedotýkaly, v jejich důsledku se však výrazně zhoršila situace české menšiny přežívající již jen v Českém koutku.

Důležitým faktorem pro rozvoj kladské ekonomiky v druhé polovině 19. století se stala výstavba železnice, která ovlivnila další rozvoj průmyslu a přispěla tak k rozvoji těžby uhlí a k oživení textilního průmyslu. Celkový počet Čechů v Kladsku v 18. a 19. století lze pouze odhadovat. Mohl však dosahovat i několik desítek tisíc. V roce 1902 napačítal Kubín v Českém koutku 5150 Čechů²³

Vypuknutí války přivítali němečtí obyvatelé Kladska s nadšením a věřili v německé vítězství. Důsledky 1. světové války pocítilo Kladsko stejně jako jiné oblasti Německa. Ve válce přišlo o život mnoho kladských mužů. Na sklonku války se i zde postupně začala zhoršovat ekonomická situace. Obyvatele trápil především obrovský nedostatek potravin. Po skončení války vzrostla v Kladsku vlna nacionalismu, která se projevovala odporem proti návrhům pařížské mírové konference (odstoupení části Slezska Polsku a připojení Kladska k nově vzniklému Československu).

Již na sklonku roku 1918 při přípravách mírové konference vystoupili představitelé československé zahraniční politiky s několika návrhy na řešení kladské otázky. Poválečné československé snahy o připojení Kladska k nově vzniklé republice můžeme sledovat ve dvou rovinách. Na mezinárodním poli se angažovala československá diplomacie a lidové či veřejné hnutí podporovali někteří čeští intelektuálové. V Kladsku se však návrhy na jeho připojení k Československu setkaly s nečekaným odporem a zvedly tak vlnu antičeskoslovenského nacionalismu. Obyvatelé Kladska razantně bránili svou německou příslušnost. V lednu 1919 dokonce zaslali pařížské mírové konferenci memorandum, které se opíralo o právo na

²³ KUBÍN, Josef Štefan. České Kladsko. Praha 1926, s. 27.

sebeurčení a žádalo o ponechání Kladska v Německu. Vycházelo též mnoho brožur, ve kterých byly české snahy jednoznačně odmítány a díky silné vlně proněmecké propagace nechyběly ani demonstrace proti připojení Kladska k Československu. V této antičeské atmosféře ovlivňované propruskou agitací se málopočetní kladští Češi mohli jen stěží podepsat pod memorandum z Náchodska (nepodepsal jej jediný člověk).²⁴

Avšak i přes veškeré snahy o připojení Kladska (nebo jen jeho části), přes značný počet odborníků z různých oborů, kteří se kladskou problematikou zabírali, přes četné diskuse či množství expertíz, různé úvahy a bohaté argumentace, se nakonec Československu nepodařilo uspět ve svých požadavcích o navrácení Kladska.²⁵ Pařížská mírová konference zahájená 18. ledna 1919 v Paříži nakonec všechny československé požadavky týkající se Kladska odmítla a Kladsko tak nadále zůstalo součástí Německa. Pro Československo představovalo toto rozhodnutí obrovské zklamání, neboť o připojení Kladska se po dlouhou dobu vůbec nepochybovalo.

2.2.3. Na cestě ke 2. světové válce a poválečné období

Napětí mezi Německem a Československem se promítlo i do oblasti církevní správy. Pro církevní správu Kladska zde byl v roce 1920 zřízen generální vikariát, který převzal výkon některých funkcí arcibiskupství, čímž došlo k výraznému omezení vlivu pražského arcibiskupství.

Poválečné období Kladska bylo spojeno se špatnými ekonomickými podmínkami, k nimž se připojila krize v sociální oblasti. Tyto události vyvrcholily roku 1923 hladovými bouřemi a drancováním potravinářských obchodů v Nové Rudě.²⁶

I přes vypjatý poválečný nacionalismus zůstaly rozhodující politické pozice katolické straně a myšlenky nacismu tak zde zpočátku nenacházely živnou půdu. Až v důsledku hospodářské krize, jež zasáhla zdejší oblasti, došlo k vzestupu vlivu NSDAP, která ve volbách z roku 1933 zvítězila. Velkým problémem byla především vysoká nezaměstnanost (až jedna třetina obyvatelstva byla bez práce). Většina obyvatel Kladska byla před vypuknutím 2. světové války stoupencem Hitlerovy politiky.

Na konci války opět ožily české snahy o připojení Kladska. Problematika Kladska se začala řešit při diplomatických jednáních v roce 1944 a především pak o rok později na jaltské konferenci, kde bylo rozhodnuto o posunu polské hranice směrem na západ. Poněvadž již

²⁴ Tamtéž, s. 73.

²⁵ FELCMAN, Ondřej – SEMOTANOVÁ, Eva. Kladsko, proměny středoevropského regionu. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové; Praha : Historický ústav AV ČR, 2005, s. 72.

²⁶ MUSIL, F. Kladsko, s. 139.

bylo rozhodnuto o odtržení Kladska od Německa, snažila se o něj česká diplomacie znovu usilovat. Stalin však již slíbil Polsku celé Slezsko včetně Kladska a na mezinárodním poli nebyla ochota toto rozhodnutí změnit, československá diplomatická iniciativa již nemohla osud Kladska nijak ovlivnit. Postupimská konference schválila hranici na Lužické Nise a Odře a Kladsko se tak stalo součástí Polska.²⁷

Za 2. světové války došlo k výraznému zhoršení postavení českého obyvatelstva, avšak až její konec a následující události přinesli kladským Čechům ještě více utrpení. Připojení Kladska k Polsku postavilo místní obyvatele do nové situace, za níž došlo k vyhánění německého a českého obyvatelstva (byli chápáni jako příslušníci nacistické říše). V průběhu let 1945-1947 došlo k odsunu německého a českého obyvatelstva do Německa a Kladsko bylo obsazeno nově příchozími Poláky, kteří ztratili své domovy na východě Polska. Kladským Čechům tehdy polské úřady, jejichž záměrem bylo přinutit tyto obyvatele k útěku do Československa či Německa, začaly zabavovat jejich majetky a ty byly následně předávány polským repatriantům. Kladští Češi tak museli mnohdy prchat jen s peřinami, zároveň jim byly odpírány potravinové lístky a ani fyzické útoky nebyly výjimkou.

Od září 1945 do dubna 1946 opustilo Kladsko pod nátlakem asi 1800 Čechů, kteří se usadili především v okolí Náchodska a Hronovska, a v roce 1947 tento počet stoupl na 2700 osob. Několik Čechů odešlo také do Německa.²⁸

Česko-polskou smlouvou, uzavřenou v březnu roku 1947 ve Varšavě, uznala československá vláda nové poválečné hranice. Ústupek z polské strany představovalo zřízení jediné české školy v Chudobě, která však byla kvůli nedostatku žáků o pár let později zrušena. V důsledku demografických změn a migrace začal počet česky mluvících obyvatel výrazně klesat. „Celkový počet obyvatel, prověřených po roce 1945 podle mateřského jazyka jako příslušníci národnosti české, je tedy kolem 5100.“ (Jech, J. 1958, s. 444) Od dob, kdy zde prováděl své výzkumy J. Š. Kubín, se situace téměř nezměnila, avšak v polovině roku 1958, důsledkem odchodů a odsunů, žije již v Českém koutku pouze 450 česky mluvících obyvatel.²⁹ Téměř všichni kladští Češi se na počátku 60. let legálně vystěhovali do Spolkové republiky Německo.³⁰ Podle časopisu *Lidé a země* žilo v roce 1984 v Kladsku již jen několik desítek česky hovořících obyvatel.³¹ Kristýna Hladíková, která prováděla výzkum v roce

²⁷ Tamtéž, s. 143-144.

²⁸ VÍŠEK, Zdeněk. <http://www.navychod.cz/?req=article&id=472>. Srovnání – Jech uvádí, že z celkového počtu 5100 Čechů v Českém koutku k nám přesídlilo 3600 kladských Čechů (s. 10, Lidová vyprávění z Kladska).

²⁹ JECH, Jaromír. Lidová vyprávění z Kladska, Praha 1959, s. 10.

³⁰ SLÁDEK, Miloš. K počátkům česko-polského výzkumu Kladska. In: Na kladském pomezí o českém jazyku a literatuře, Radków 2009, s. 19.

³¹ <http://www.navychod.cz/?req=article&id=472>

2004, našla v Kladsku posledních pět kladských Čechů. Poslední kladskou Češkou, která dodnes žije, je paní Marie Houšková (Hauschke), narozená roku 1928 ve Stroužném.

S několika příhraničními oblastmi Čech, Moravy a Českého Slezska tvoří Kladsko v současné době jeden z významných středoevropských regionů, euroregion Glacensis.³²

Na příkladu Kladska si lze dobře uvědomit, že dějiny našeho národa nejsou pouze dějinami Čechů, Moravanů a Slezanů, kteří žijí na území České republiky, ale též historií různých etnických menšin, které si udržovaly a dosud udržují vědomí českého původu a jistou přínáležitost k českému státu. Dodnes žije česká menšina v oblasti chorvatského Daruvaru, či v rumunském Banátu. Ale i v Kanadě, Spojených státech či v Argentině bychom našly výrazné stopy českého etnika.

3. Stručné životopisy Josefa Štefana Kubína a Jaromíra Jecha

O životě, díle, vědecké činnosti J. Š. Kubína a J. Jecha a různých zajímavostech s nimi spjatými bylo napsáno již mnoho. Díky své neúnavné práci, která se projevila v mnoha vydaných svazcích, se oba tito vzácní a pracovití muži stali nesmazatelnou součástí naší české kulturní tradice. Ve své práci se budu snažit stručně postihnout jejich životní osudy a při toulkách životem obou z nich se zaměřím především na jejich tvorbu folkloristickou a etnografickou.

3.1. Josef Štefan Kubín

Jičínský rodák Josef Štefan Kubín svou energii rozděloval do několika tvůrčích oblastí a do dějin české literatury a kultury se tak zapsal jako prozaik, autor osobitých povídek, v nichž podobně jako v pohádkách pro děti navázal na folklorní tradice, sběratel lidových povídek z Kladska a z Podkrkonoší a také jako průkopník moderních metod ve sběru lidové prózy.

Světlo světa spatřil malý Josef Kubín 7. 10. 1864, tedy v době, kdy na naší literární a kulturní scéně působila skupina spisovatelů sdružená kolem almanachu Máj, což zmiňuji především proto, že jeho život pokrývá dobu celého jednoho století a v tomto ohledu se tak Kubín řadí mezi jedinečné osobnosti našich dějin.

Na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, kde studoval francouzštinu, češtinu a němčinu, byl mimo jiné i žákem prof. Jiřího Polívky, v tehdejší době největšího znalce lidové

³² FELCMAN, Ondřej – SEMOTANOVÁ, Eva. Kladsko, proměny středoevropského regionu. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové; Praha: Historický ústav AV ČR, 2005, s. 9.

tradice, který jej velmi ovlivnil v potřebě hledat kořeny lidové slovesnosti a posléze se stal dlouholetým redaktorem Kubínových etnografických prací. Po dokončení filozofické fakulty roku 1891 nastoupil Kubín jako středoškolský profesor v Kutné Hoře, o rok později pobýval na reálce v Českých Budějovicích. V letech 1902 - 1909 působil v Jičíně, kde začal pracovat na svých podkrkonošských sběrech. A právě Jičín se stal místem, odkud vyjížděl i do Českého koutku v Kladsku. Před usazením v Praze roku 1912 působil ještě krátce v Mladé Boleslavi.³³ Podnikl také několik zahraničních cest (Korsika, Francie, Švýcarsko, Itálie, Rusko atd.).

Jako Josef Štefan Kubín se začíná podepisovat až od roku 1918. Přídomek Štefan si ke svému jménu připojil proto, aby se odlišil od stejnojmenného autora působícího na tehdejší literární poli, a zvolené jméno bylo odrazem jeho radosti z připojení Slovenska k našemu nově vzniknuvšímu státu.³⁴

Do roku 1925 vyučoval český a francouzský jazyk. Kubínova vědecká činnost byla velmi rozsáhlá a rozmanitá; pokoušel se o divadelní historii, psal literárně-dějepisné studie a dokonce se věnoval i překladatelství (mimo jiné přeložil *Píseň o Rollandovi*). Jeho stěžejní význam však spočívá ve folkloristice, etnografii a dialektologii.³⁵

3.1.1. Kubín jako folklorista a sběratel

Jak už to tak bývá, budoucí směřování lidí do značné míry ovlivňují jejich rodiče či příbuzní. Zrovna tak i na Kubínovy zájmy a jeho budoucí povolání měla vliv rodina, a to především Josefův otec, který jakožto výmluvný a veselý člověk, patřil k vynikajícím vypravěčům. Již od mládí Kubín sbíral různé lidové písně, pohádky, úsloví či říkadla. „Roku 1901 sem pojal náhlý úmysl poznat řeč a duchovní kulturu Čechů v našem sousedství na cizím území – Velenice, Kladsko. Naschvál, jak tam lid mluví, co a jak si vykládá. Ale odešel jsem do Jičína, a tak na Velenice nedošlo. Zato sem hned zřetel obrátil ke Kladsku. Pracoval jsem tam mnoho let a vyčerpал všechnu lidovou kulturu duchovní.“ (Kubín, 1958, s. 9)

Jeho sběratelský zájem byl věnován především čtyřem oblastem – Kladsku, Podkrkonoší, Hlučínsku a okolí města Štrálu³⁶.

V Kladsku, kde pobýval v letech 1902 - 1908, se obával o osud zahraničních Čechů, v nichž viděl ohroženou a odumírající větev českého národa. Jeho pozoruhodné dílo *České*

³³ Lexikon české literatury, svazek II (K – L), Academia, Praha 1993, s. 1032.

³⁴ VŠETIČKA, F.: Josef Štefan Kubín, Československý spisovatel Praha 1980, s. 8.

³⁵ VŠETIČKA, F.: Josef Štefan Kubín, Československý spisovatel Praha 1980, s. 8.

³⁶ Jedná se o okolí města Střelína v pruském Slezsku. Zde se nacházeli emigranti, kteří se hlásili k reformované církvi bratrské.

Kladsko, k vydání připravené již v roce 1909, je svým detailním zaměřením ohromnou studnicí poznání české menšiny. Kubín se v něm zabýval všemi oblastmi všedního života lidí v dané oblasti. Jednotlivé kapitoly věnované kladské oblasti od historie, všeobecných a náboženských poměrů přes kladštinu a touláčky až po odívání, kuchyni, nemoci či popis chalupy jsou oním dokladem Kubínova všestranného zájmu o kladské obyvatelstvo. V textu se Kubín stylizoval do role vypravěče, takže popis jednotlivých částí je podán jako jeden velký příběh ze života kladských Čechů. Tímto obsáhlým spisem ale Kubínův zájem o Kladsko nekončí. Věnoval mu mnoho dalších zajímavých prací např. *Kladské písničky*...

Na základě jeho výzkumu v Kladsku vzniklo i dílo pro mou práci zásadní – *Kladské povídky*. Zde je třeba zdůraznit, že Kubín získával povídky (ale i ostatní materiál) kladských vypravěčů pouze ručním zápisem. Neměl k dispozici nahrávací zařízení, a tudíž jsou jeho terénní zápisy pořizovány stenograficky, ve snaze docílit co nejvěrnějšího záznamu mluveného slova. Z toho ovšem plyne, že někdy přeci jen, chtě nechtě, musel neúplné zápisy doplňovat či rekonstruovat. Tento fakt však v žádném případě nesnižuje význam Kubínova folkloristického díla. Svými dialektologicky přesnými zápisy kladských sběrů tak Kubín započal novou etapu ve sběru lidové prózy. Kubínovo mnohaleté neúnavné bádání v Kladsku, později už jen v Českém koutku je trvalým přínosem nejen pro českou kulturu.

Po vyčerpání sběratelské látky v Kladsku obrátil svou pozornost k rodnému Podkrkonoší. Lidové povídky z Podkrkonoší vyšly v roce 1941 zásluhou Vladislava Vančury, který byl jimi přímo nadšen. Kubín byl nejen houževnatým vědcem, ale zároveň i zachráncem velkých hodnot, neboť to, co zachytil z kladských a podkrkonošských povídek, by se v dnešní době již zachytit nedalo.³⁷

J. Š. Kubín se dostal do polemiky Václavem Tillem, který kritizoval závislost Kubínových vypravěčů na starších knižních publikacích pohádek a pověstí a tím zároveň zpochybňoval autentičnost látek zapsaných z úst kladského lidu. Kubín se však hájil tím, že kladský vypravěč literární předlohy neměl. A pokud by se u nějakého vypravěče přeci jen nějaký ten český tisk uchoval, málokterý uměl česky číst. V reakci na tuto kritiku Kubín část svých zápisů spálil a začal se více soustředit na vlastní tvorbu.

Svou národopisnou tvorbu tedy Kubín uzavírá koncem dvacátých let a následně se z něj stává plodný spisovatel. Píše především pohádky pro děti. Jeho vstup do světa umění byl velice potřebný, protože své umělecké pohádky, novely a povídky začal psát za nacistické

³⁷ VŠETIČKA, František. Josef Štefan Kubín. Praha, 1986, s. 11.

okupace, tedy v době, kdy v souvislosti se snahami o zachování národní identity výrazně stoupl význam folklóru. Píše ale i rozsáhlejší autorskou prózu, avšak i při této práci mu byl velikým inspiračním zdrojem folklór a ústní lidová slovesnost. Kubínova sběratelská vášeň se stala neodmyslitelnou součástí jeho prózy. Ani zde nechybí lidová mluva, humorky či ostrovtip a právě díky tomuto přístupu si získal mnohaletou oblibu malých i velkých čtenářů, o čemž svědčí četná čtenářská korespondence, a dodnes se tak jeho pohádky čtou a šíří mezi českým lidem. K jeho nevýznamnějším autorským dílům patří např. *Hrozná chvíle*, *Kudrlinky* (kniha povídek), *Bouře nad hlavou* (rapsodie spíše pro dospělé), *Zlatodol* (čtyřsvazkový soubor pohádek). Vykonal také velice záslužnou práci, když v roce 1926 uspořádal a vydal *Národní pohádky* Boženy Němcové.

Již za svého života bylo jeho dílo vysoce ceněno. V roce 1934 se stal mj. členem Královské české společnosti nauk, dále potom mimořádným členem čtvrté třídy České akademie věd a umění (1946), čestným členem Národopisné společnosti ČSAV (1958), čestným členem International Society for Folk-Narrative Research (1962).

Přispíval také do velkého počtu časopisů, a to jak odborných, kulturních, regionálních, tak i do deníků: *Budivoj* (České Budějovice), *Věstník českých profesorů*, *Das Magazin für die Literatur des In- und Auslandes* (Lipsko), *Jihočeské listy* (České Budějovice), *Květy Krakonošovy* (Jičín), *Národopisný věstník československý*, *Československá etnografie*, *Venkov*, *Malý čtenář*, *Český lid*, *Čas*, *Listy filologické*, *Literární noviny*, *Náš domov* (Opava), *Sborník Muzejního spolku v Jičíně*, *Od kladského pomezí* (Náchod), *Host do domu*, *Rudé právo* aj. Psal pod pseudonymy Josef Jič, Zorav, Kbn.³⁸

Při příležitosti výročí stých narozenin, kdy byl Kubín stále zdravý a plný života, byl jmenován národním umělcem.

Josef Štefan Kubín umírá v Praze dne 31. 10. 1965. Dožil se tak obdivuhodných sto jedna let.

3.2. Jaromír Jech

Roku 1918, v době, kdy se 1. světová válka chýlila ke konci a J. Š. Kubínovi bylo již 54 let, dne 27. srpna se ve Václavicích u Benešova narodil budoucí významný etnograf a folklorista, literární historik, germanista a spisovatel Jaromír Jech.

Po absolvování benešovského gymnázia roku 1937 odešel studovat na Filozofickou fakultu Karlovy univerzity v Praze. Jeho studia narušila nacistická okupace a po uzavření

³⁸<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=727&hl=Josef+%C5%A0tefan+Kub%C3%ADn+>

vysokých škol byl nucen jít pracovat, přičemž vystřídal různá zaměstnání. Ministerstvo školství mu krátce po osvobození udělilo stipendium, které mu umožnilo studovat na univerzitě v Basileji ve Švýcarsku. V roce 1946 získává aprobaci jako středoškolský profesor, dále pak píše svou disertační práci týkající se lidové mluvy na Benešovsku a stává se doktorem filozofie.

Již v průběhu svých vysokoškolských studií učil na několika gymnáziích. Nelze opomenout jeho působení na gymnáziu v Říčanech u Prahy v letech 1950 – 1953, kde se usadil a žil zde až do konce života. V roce 1954 se z něj stává vědecký pracovník nově vzniklého Ústavu pro etnografii a folkloristiku Československé akademie věd v Praze. Zde zastává též funkci vedoucího slovesně folkloristického oddělení a roku 1964 dokonce přebírá funkci ředitele ústavu. Zároveň se stává předsedou celostátní oborové komise pro etnografii a folkloristiku. Dále byl členem v několika dalších komisích a institucích a rovněž působil v mezinárodních vědeckých organizacích. V Paříži roku 1960 byl zvolen zakládajícím členem International Society for Folk-Narrative Research, o dvě léta později se účastnil ustavení této společnosti v Antverpách a posléze byl zvolen i do jejího předsednictva. Mimo to je i členem celonárodopisné světové organizace International Society for Ethnology and Folklore.

Z politických důvodů byl v roce 1972 odvolán z pozice ředitele Ústavu pro etnografii a folkloristiku, a proto odchází do Ústavu pro českou a světovou literaturu ČSAV.

Zpočátku se jeho odborná činnost ubírala směrem jazykovědným (zejména dialektologickým) a literárněvědným, přičemž kladl důraz na lidovou slovesnost, o níž projevil zájem již za vysokoškolských studií. Tehdy byla také uveřejněna jeho první rozsáhlejší stať ve sborníku Podblanicko.

Postupně však jeho pozornost začíná více přitahovat lidová slovesnost, jejíž studium navíc mohl propojovat se svým dialektologickým zájmem. Ve své vědecké práci usiluje o syntézu dvou principů, které se v evropské folkloristice výrazně vyhranily, principu filologického a funkčního. Ve svém bádání v lidové slovesnosti se nejvíce zaměřuje na lidovou prózu, jíž podrobuje výzkumu jak z hlediska historického vývoje, tak z hlediska současného, přičemž zkoumá české etnikum u nás i v zahraničí. V lidových vyprávěních se snaží najít vztahy mezi jednotlivými etniky. Jeho terénní výzkumy se neomezují pouze na domácí kraje, z nichž stěžejní význam mají jednoznačně ty z Kladska (z Českého koutku). Za svými výzkumy se rozjel např. až k Lužickým Srbům či do rumunského Banátu.³⁹

³⁹ O všech těchto výzkumech se můžeme dovědět z Jechovy literární pozůstalosti. Najdeme zde i řadu zachovaných terénních zápisů a magnetofonových nahrávek z Neveklovska, Voticka, Říčanska, Benešovska,

Od roku 1954 působí jako člen redakce v odborném časopise *Český lid*, do nějž také přispívá svými odbornými články a studii. Několik jeho studií vychází rovněž v zahraničí. Tady bych zmínila především soupis pohádek *Tschechische Volksmärchen* (1961, Berlín). Podílel se také na vydávání klasických sbírek folklórní prózy a stal se též editorem Kubínova souborného šestisvazkového folkloristického díla, které tak upravuje pro současné čtenáře a doprovází jej odbornými studii a komentáři a při srovnávání využívá metody opětovných výzkumů, což bylo v naší zemi zřejmě vůbec poprvé.

3.2.1. *Návrat do Kladska po padesáti letech*

Když se v roce 1957 Jaromír Jech chystal na studijní cestu do Polska v souvislosti s přípravami k třetímu vydání Kubínových *Kladských povídek*, nesliboval si od ní zpočátku nic jiného než bližší prozkoumání míst, v nichž před padesáti lety prováděl své etnografické výzkumy J. Š. Kubín. Tehdy téměř stoletý Kubín přesvědčil Jecha o potřebě porovnat tehdejší výsledky etnografického a folkloristického výzkumu se současným stavem.

Od dob Kubínových výzkumů se ale mnohé změnilo. Žádné z předcházejících období totiž nebylo poznamenáno tak prudkými a zásadními zvraty, jako doba následující. Po delší době bez válčení přichází první světová válka, která přináší obyvatelům mnohá utrpení. Zatímco se německý jazyk udržel v rodinném prostředí, málokterý kladský Čech už však dovedl česky číst a psát. Poslední stopy národního uvědomění již téměř vyprchaly. Spolu s nástupem Hitlera k moci sílil germanizační tlak a snahy o vymýcení všeho neněmeckého. Konec války znamenal připojení Kladska k Polsku.

Přes všechny tyto zvraty, kterými si zdejší obyvatelstvo muselo projít, našel Jech v Kladku stále bohatý zdroj české ústní lidové slovesnosti, k jehož udržení nemalou měrou přispívaly vzájemné styky česky mluvících obyvatel na obou stranách hranic, které v neztenčené míře trvaly i v meziválečné době. Na konci třicátých let však byly možnosti vzájemného kontaktu omezeny. Vypravěči z Českého koutku přesto překonali téměř všechna Jechova očekávání.⁴⁰ Jech si také uvědomil nezbytnost dalšího, protože za několik let by už bylo pozdě.

Pro plánovaný výzkum získal podporu polských kolegů a přátel. Mezi Jechovy hlavní spolupracovníky patřil doc. Dr. Zenon Sobierajski, pracovník Fonografického ústavu poznaňské univerzity, který pořizoval zvukové nahrávky, a pracovník Slovanského ústavu

Chodska, Kolínska, z Podkrkonoší, ale i z Třebíčska a Českokrumlovska. Značná část těchto výzkumů byla provedena asi padesát let po výzkumech Kubínových.

⁴⁰ JECH, Jaromír. Lidová vyprávění z Kladska, 1959, s. 8.

Polské akademie věd Mgr. Janusz Siatkowski, který léta studoval nářečí kladských Čechů, a proto právě on prováděl výzkum dialektologický. Folkloristický výzkum řídil Jaromír Jech. Tento společný výzkum proběhl v červenci roku 1958. Již před tím prováděl Jech samostatné výzkumy u přesídlenců z Kladska na našem území, aby tak podchytil co nejvíce kladských vypravěčů. Přes řadu problémů a překážek různého charakteru byl během těchto terénních výzkumů shromážděn rozsáhlý materiál.⁴¹ Většinu magnetofonových snímků Jech přepsal a zpracoval. Po metodologické stránce vycházel Jech z Kubína, tudíž i zde máme před sebou věrný záznam ústní slovesnosti (pochopitelně s nezbytnými úpravami).⁴² Novodobá česká vědecká folkloristika totiž kladla důraz na věrné zápisy, a proto si také velmi cenila Kubínových metod a dávala je za příklad. Jaromír Jech je tak v mnoha směrech pokračovatelem folkloristického díla J. Š. Kubína. Stal se nejen jeho editorem, ale také blízkým přítelem.

V šedesátých letech J. Jech vydává také řadu pohádkových knih, v nichž popularizuje výsledky své folkloristické práce, jako např. *Povídá babička povídačku* (1962), *Moudrý rozsudek* (1962) či *Žerty s hastrmany a čerty* (1965). Jeho publikační činnost byla velice bohatá, proto jmenuji jen některá díla.⁴³ Samozřejmě nemohu opomenout jeho pravděpodobně nejvýznamnější dílo *Lidová vyprávění z Kladska*, jemuž se budu dále podrobně věnovat.

V roce 1992 se uzavírá Jechův bohatý život naplněný nezapomenutelnou a poctivou prací, život muže, který, jak dále uvidíme, se zasloužil především o důkladnou revizi kladského folklóru v Českém koutku v době, kdy tamní lidové slovesnost udržovalo již jen velmi málo jejích nositelů.

4. Folklorní slovesnost

V souvislosti s jazykem lidových vyprávění je ještě třeba krátce vysvětlit pojem folklorní slovesnost. Pod termín folklorní slovesnost řadíme všechny slovesné výtvořky šířící se ústním podáním v prostředí nepriviligovaných vrstev. Nejobecnějšími rysy folklorní slovesnosti jsou orálnost, lidovost, anonymita, kolektivnost, kontaktnost, variabilita, suicentrismus a synkretismus. Pojem suicentrismus bychom mohli vysvětlit tak, že folklorní

⁴¹ Více informací o problémech spojených s výzkumem v Polsku viz Miloš Sládek: K počátkům česko-polského výzkumu Kladska. In: Na kladském pomezí o českém jazyku a literatuře, Radkov 2009.

⁴² JECH, Jaromír. Lidová vyprávění z Kladska, Ediční poznámky, 1959, s. 480.

⁴³ Osobní fond J. Jecha obsahuje množství rukopisů a tisků. Žánrově se jedná o různé studie, recenze, glosy či kratší články.

prostředí upřednostňuje vlastní výtvoř, cizí přizpůsobuje svým potřebám a vkusu; typická je tendence k „zdomácnování“ řeči i reálií.⁴⁴

4.1. Jazyk povídek a ústní lidová slovesnost v Kladsku

Lidová mluva kladských Čechů je nám velmi dobře známa zásluhou J. Š. Kubína, který ji zaznamenal a popsal nejen ve svých odborných pracích, jako je *Lidomluva Čechů kladských* (1913) či ve strhující studii *Kladština*, která se nachází v jeho významném národopisném díle *České Kladsko*, jež je doslova studnicí pro poznání lidového jazyka, ale také v *Kladských povídkách a Kladských písničkách*. Kladština jako nedílná část českého pohraničního nářečí na Náchodsku a Hronovsku náleží k severovýchodním českým dialektům. Kromě toho má však specifické znaky okrajového nářečí této skupiny – tyto znaky jsou přibližně stejné v celém severovýchodním pohraničním pásu od Jizerských hor přes Podkrkonoší až k Orlickým horám.⁴⁵

Po roce 1870, kdy byl v Kladsku český jazyk navždy vypuzen ze škol, sehrála významnou roli ústní lidová slovesnost a stala se tak základním pilířem kultury kladských Čechů. Mateřskou řeč tak bylo možno slyšet již jen v rodinném a sousedském prostředí. Až na nepatrné výjimky neuměl tamní lid psát ani číst, a proto se vypravování stalo náhradou za jinde obvyklou četbu. Dokladem toho jsou i Kubínovy medailonky vypravěčů. Lidové povídky, pohádky, humorky či různé historky, jimiž vypravěči zachycovali zkušenosti své i svých předků, se tak staly pro tamní posluchače nejen zdrojem zábavy, ale ještě více zdrojem poučení. Tato různorodá vyprávění ožívala v mnoha variantách především při domácích besedách (touláčkách), přástkách, při draní peří, při mnoha různých slavnostních příležitostech, jako byly svatby či křtiny, ale též cestou do práce, při odpočinku nebo mezi prací.⁴⁶

Přes dvě stě let vlivu cizojazyčného prostředí se na kladské mluvě pochopitelně projeví. Avšak tím, že se kladština po dlouhou dobu vyvíjela mimo vlivy školní a knižní, mohli zde sběratelé najít téměř čistý folklór bez zásahu spisovného jazyka – kladštinu. Její mluvnický i lexikální obsah je velice bohatý, a proto je toto nářečí pro život češtiny velmi poučné.⁴⁷ Lexikální rovinu přesto nenechalo bez zásahu pronikání germanismů a polonismů.

⁴⁴ MOCNÁ, Dagmar – PETERKA, Josef a kol. Encyklopedie literárních žánrů. Praha – Litomyšl, Paseka, 2004, s. 211.

⁴⁵ HAVRÁNEK, Bohuslav. České nářečí kladské, In: Kladský sborník, ed. V. Černý, s. 29.

⁴⁶ JECH, Jaromír. Lidová vyprávění z Kladska, 1959, s. 9.

⁴⁷ KUBÍN, J. Š. České Kladsko, s. 194. Zde dále více o kladském hláskosloví, tvarosloví, skladbě a o kladštině vůbec.

Jak v Kladských povídkách, tak i v Lidových vyprávěních z Kladska najdeme slovníček, který nám objasní mnoho slov, jimž bychom již dnes ani nemuseli rozumět. Jechův slovníček obsahuje vedle výrazů kladského nářečí také výrazy polského původu, od roku 1946 rychle pronikající do mluvy kladských Čechů.

Ústní lidová slovesnost v Kladsku má pochopitelně mnoho společných rysů s ústní lidovou slovesností v Čechách.⁴⁸ V povídkách tak nejdeme mnoho známých látek, které se vyprávějí nejen v Čechách, ale i jinde po Evropě.

5. Kladské povídky

5.1. Vznik Kladských povídek a jejich ohlas

V letech 1902 – 1908 pobýval J. Š. Kubín mezi kladskými Čechy, kde se věnoval sběru lidové slovesnosti. Na základě těchto výzkumů potom publikoval řadu národopisných studií. Výsledkem sběru lidové prózy byla sbírka *Povídky kladské*, která vycházela v přílohách *Národopisného věstníku československého* v letech 1908 – 1914 s obsáhlým kriticko-bibliografickým komentářem Jiřího Polívky, který přitom zachoval původní podobu Kubínových terénních zápisů. Toto první vydání bylo určeno především odborníkům v etnografii.⁴⁹

Při druhém vydání v roce 1948 (v nakladatelství Mladá Fronta) nesla sbírka název *Kladské povídky* a tentokrát již byla určena širší veřejnosti. O třetí vydání *Kladských povídek* v roce 1958 se postaral J. Jech a opatřil jej srovnávacími poznámkami k jednotlivým povídkám a doslovem *U Kladských vypravěčů po padesáti letech*. Jech se snažil, aby byl daný materiál přístupný nejen odborníkům a badatelům, ale zároveň i obyčejnému čtenáři.

Kladské povídky, jež zahrnují 173 povídek od 24 vypravěčů, jsou tak zřejmě nejvýznamnější a nejrozsáhlejší složkou Kubínova vědeckého díla. Ve třetím vydání, z něhož ve své práci vycházím, je soubor doplněn o stručný úvodní nástin *Můj folklór* (zkrácený a upravený článek J. Š. Kubína) a o dva dodatky – *Toulačka* a *Několik figurek* (obě jsou výňatky z Kubínova národopisného díla *České Kladsko*).

⁴⁸ Více se této problematice věnuje Zuzana Wildová ve svém příspěvku Ústní lidová slovesnost v Kladsku, její změny a paralely s folklorem na českém území, In: Na kladském pomezí o českém jazyku a literatuře, sborník VII. studentské vědecké bohemistické konference, Radkov 2009, s. 60 – 72.

⁴⁹ V době, kdy byly publikovány, narazily na odpor veřejnosti, která se nad některými pohoršovala. Podle F. Všetěčky (s. 16) „neporozumění nevyplývalo jen z nedopatření, které zaměňovalo čistě odborné vydání, sledující vědecké cíle, s vydáním čtenářským, ale především z naprostého nepochopení mentality a životní normy prostého lidu, které byly zcela odlišné už proto, že utvářely podstatně jinak a v jiných podmínkách než vkus běžných vrstev. Ve svém vědeckém vydání povídky celkem zapadly a staly se záležitostí několika specialistů.“ Kristýna Hladíková naproti tomu uvádí (s. 57), že „Povídky kladské našly odezvu už během svého prvního vydání v letech 1908 - 1909 a 1910-1914 na stránkách Národopisného věstníku československého. V čtyřicátých letech se uvažuje o druhém vydání úspěšné sbírky, které iniciuje sám autor, ale vše komplikuje válka.“

Je pochopitelné, že Kubín nemohl publikovat veškeré sebrané povídky. Jejich počet musel značně zredukovat, protože mu šlo o „objektivní podání tradovaných látek, jejich frekvenci a místo vzniku“ (K. Hladíková, s. 52).

V odborném světě jeho zápisy lidových povídek vzbudily velikou úctu nejen pro své množství, ale i pro způsob, jakým byly zpracovány. Ozvaly se však i hlasy kritiky. Nejvíce Kubína kritizoval Václav Tille, který ho obviňoval z neautentičnosti a ze závislosti jeho vypravěčů na knižních předlohách.⁵⁰

Odborný ráz povídek se projevuje již v samotné formě záznamu, který je přesnou reprodukcí hovorové lidové mluvy. Obrat ve sběratelské praxi směrem k zásadě přesného zápisu inicioval již filolog Jan Gebauer. Objevně jej později uplatnil V. Tille a J. Š. Kubín.⁵¹ „Kubín chápal folklór jako autentickou výpověď v určitém čase a prostoru, ovlivněnou dlouholetou tradicí, která se přenášela bez výraznějších změn z pokolení na pokolení a která tudíž nepotřebovala vnějších zásahů, sběratelových úprav a jakýchkoli jiných zásahů do textu.“ (Hladíková, s. 48) Kubínovi tedy šlo o co největší autenticitu. Důsledně se snažil zachovávat epické jádro příběhu. Snažil se neupravovat ani nestylizovat (ne vždy to ale šlo důsledně dodržet). Jím zapsané povídky jsou skutečně lidové. Význam sbírky tak spočívá především v tom, že zaznamenával texty dialektologicky (po fonetické stránce je zde zachycena konkrétní nářeční podoba jazyka v jeho přirozeném prostředí), bez výrazných úprav, bez dodatečného výběru a bez cenzury.⁵² Kubín však šel ve své práci ještě dále. Sebrané povídky uspořádal nejprve podle jednotlivých vesnic a dále pak podle vypravěčů.⁵³ U každého svého vypravěče se snažil podat portrét jeho povahy, popsat jeho zájmy a jeho vypravěčský repertoár. Díky těmto všem faktům se stal průkopníkem moderních metod v české folkloristice.⁵⁴

5.2. Kubínovi vypravěči

Díky Kubínovým drobným charakteristikám máme možnost poznat jeho vypravěče jak po stránce povahové, tak i po stránce kulturní a sociální. Mezi vypravěči tak nacházíme učitele, různé řemeslníky (nejčastěji tkalce či krejčí), rolníky či dělníky. Co se týče věku, najdeme zde jak mladé vypravěče, tak dosud čilé sedmdesátníky či stařečky a stařenky na

⁵⁰ Podrobněji o polemice J. Š. Kubína s V. Tillem zmiňuje Kristýna Hladíková.

⁵¹ MOCNÁ, Dagmar – PETERKA, Josef a kol. Encyklopedie literárních žánrů. Praha – Litomyšl, Paseka, 2004, s. 211.

⁵² Je však nutné odlišovat jednotlivá vydání. Čtenářská vydání musela být doplněna drobnými úpravami, oproti vydáním pro odborníky a badatele.

⁵³ Drobné látky téhož tématu jsou seskupeny pod jeden název a jsou označeny malými písmeny.

⁵⁴ Lexikon české literatury, svazek II (K – L), Praha 1993, s. 1033.

výměnkou. Všichni tito lidé vkládali do svých povídek sebe sama, svůj způsob myšlení a hlavně své osobní zkušenosti. Někdy z nich tak můžeme vyčíst těžký život nebo jakousi trpkost svého údělu. Zároveň se v nich ale ozývá i touha po lepší budoucnosti. Často z těchto vyprávění srší drsný vtíp, ironie, ale i humor. Ať už jde o známé předlohy nebo o povídky zcela ojedinělé, můžeme u jednotlivých vypravěčů pozorovat individuální přístup. Někteří vypravěči se spokojí se stručným rozvedením společné osnovy, a někdy dokonce i děj místy zjednoduší, tudíž se někdy setkáváme pouze se stručnou a po stránce stylistické s nepřilíš výraznou reprodukcí. Jindy zase máme před sebou povídky, které jsou již umělecky vyzrálější a oproti jiným variantám se v nich objevují i jisté zvláštnosti. Děj bývá rozvinut do větší šíře a vypravěči tak lze přisoudit poměrně značnou dávku samostatnosti. V povídkách se tedy individuální rozdíly projevují jak ve stylu vyprávění, tak i ve volbě tématu a zaměření látek.

Pro Kubína je charakteristické, že od svých vypravěčů neodděloval jejich výtvar. Každá varianta pro něj měla velikou cenu, neboť každá vznikala za rozdílné situace a pokaždé tak jiným způsobem ovlivnila výslednou podobu vyprávěné látky.

Mezi nejlepší Kubínovy vypravěče patří Anna Šrůtková, hovorná stařenka z Blažejova. Při svých vyprávěních, která byla mnohdy značně dlouhá, prokázala tato vypravěčka pozoruhodnou tvůrčí vynalézavost. Kombinuje známé látky, přidává k nim nové dějové články, ráda zobrazuje detaily a do mnoha vyprávění promítá své životní zkušenosti a názory. Dalším význačným vypravěčem byl padesátiletý chalupník Václav Klimeš. Podle Kubína tento vypravěč tvořil během svého vyprávění. Pouze v povídkách těchto dvou vypravěčů se objevuje nevšední látka o nedělce (č. 40: *Vo Nedělce*, č. 95: *Matěj a Nedělka* a též v povídkách č. 85 a č. 91, kde má dívka jméno Popelka). Podle komentáře Jiřího Polívky zde bylo jako nedělka označováno dítě, které se narodilo v neděli a které podle rozšířené pověry bylo po celý život šťastné. V povídce č. 95 je však Nedělka nechtěné dítě, kterou pro poutivého mládence vychovala „bábička“ (divá žena). Z těchto povídek je patrné, že manželství s nedělkami (stejně jako s divými ženami) bývalo šťastné.⁵⁵

Oba tito vypravěči obohatili povídky o nevšední látky a o pozoruhodnou tvůrčí fantazii.

K zajímavým rysům u některých vypravěčů patří velice živé, napínavé a někdy až dosti drsné vyprávění. Zároveň se však stává, že motivace některých akcí a odůvodnění nadpřirozených činů nejsou dostatečně odůvodněny. To jim ale v žádném případě neubírá na zajímavosti.

⁵⁵ JECH, Jaromír. Srovnávací poznámky k jednotlivým povídkám, In: *Kladské povídky*, s. 421.

5.3. Náměty a žánry Kladských povídek

Náměty jednotlivých vyprávění jsou nejrozmanitějšího charakteru. Při prvním pohledu nám neunikne, že ve většině případů se jedná o mezinárodně běžné látky či jejich různé varianty. Většina povídek vychází ze známých předloh. Jako inspirační zdroje jim posloužily např. pohádky bratří Grimmů, pohádky B. Němcové, renesanční rozprávky, Hájkova kronika česká, Neplachova kronika či kramářské písně.⁵⁶ V *Kladských povídkách* jsou však tyto látky přizpůsobeny místnímu koloritu.

Z literárně-teoretického hlediska jsou kladská vyprávění v podstatě typem literárního žánru povídka, jehož zásadním rysem je krátkost a soustředění se na jednu dějovou linii. V kladských povídkách se nejčastěji setkáme s vyprávěním pohádkového typu a s vyprávěním, které má charakter pověsti. Zřídka dokonce pronikají do povídek novelistické prvky.⁵⁷ Některé povídky nabývají autobiografických rysů, jiné jsou podány jako pověrečné povídky.

Pověrečné povídky mívají ve většině případů přesnou lokalizaci a ústřední postavou často bývá skutečná osoba, jíž může být někdy i sám vypravěč. Tímto se tak často přibližují vyprávěním ze života. Bez návaznosti na mezinárodní látky mají pověrečné povídky i charakter etiologických pověstí, které se váží k určitému místu a objasňují jeho původ. Nejrozšířenějším příkladem etiologické povídky jsou různé varianty povídky vážící se k Čertově skále. Jiným příkladem pověrečných povídek jsou vyprávění, která mají charakter démonologických pověstí (povídky o vodnících, hastrmanech a čertech) nebo v nichž jsou někdy přítomny pouze démonologické prvky (č. 11: *Jak chasník dostal čerta*, č. 73: *Vo hastrmanoj*). Je zajímavé, jaký postoj zauímají vypravěči k těmto typům povídek. Například František Bek ve svém prologu k povídce č. 73: *Vo hastrmanoj* uvádí, že to jsou jen „takový starověrský poudačky“, kterým se v současnosti již tolik nevěří. Zároveň ale říká, že dříve se takovýchto věcí stávalo mnoho a on sám, když byl malý, jich slýchal mnoho.

Co se týče mezinárodních látek, jsou v povídkách hojně zastoupeny látky pohádek o nadpřirozených bytostech (čerti, kouzelné babičky a kouzelní dědové, draci, vodníci, obři atd.), o králích a princeznách, zvířecí pohádky, pověsti, které zpracovávají látku Amor a Psyché, Unibos či Veritas- Falsitas (Pravda a křivda) nebo lživé povídky, které jsou obdobou příběhů o baronu Prášilovi. Nechybí však ani pohádkový typ o Alibabovi, o tom, jak Honza rozesmál princeznu (o princezně Nezasmálce), o Nebojsovi, o hloupém Honzovi, o Zlatovlásce a mnohé další. Opomenout nelze ani vyprávění o Krakonošovi a o strašidlech

⁵⁶ JECH, J. Srovnávací poznámky k jednotlivým povídkám, in. *Kladské povídky*, s. 413 – 437.

⁵⁷ Děj bývá dramaticky vystupňovaný, neobyčejný a poutavý. Příběh mívá výraznou pointu a kompozice je rafinovaně zpracovaná (MOCNÁ, D. - PETERKA, J. a kol.: *Encyklopedie literárních žánrů*, s. 417).

(světýlkách, vejžlatech, bludičkách, světlonoších atd.), která člověku nejen škodí, ale i pomáhají. Zajímavým a oblíbeným typem jsou i farářské humorky.

Mnoho témat, která mají své zpracování v Kladsku, se vyskytuje a má obdobu i ve skandinávských a jiných evropských a pohádkách či pověstech. Ne vždy je ale možné najít v mezinárodní látce oporu při srovnávání s některou povídkou z Kladska. Pro některé texty někdy dokonce nenajdeme ani blízké české paralely.⁵⁸

Z hlediska časoprostoru je většina povídek (především pohádkového typu) nekonkrétní, což odpovídá právě např. charakteru pohádky. Příběh se odehrává „jednou“, „za dávných časů“ nebo „kdysi“ a „kdesi“. Přesto zde ale najdeme i nemálo povídek, které jsou situovány do kladské krajiny (např. č. 5: *Hudrálek na vandru*, č. 14: *Hrob na rozcestě*, č. 16: *Sedlák a čert*, č. 73: *Vo hastrmanoj*). Jedná se hlavně o vyprávění ze života nebo o pověrečné pověsti. Výjimečně jsou povídky situovány i do Čech (č. 85: *Hrášek a Popelka*), na Moravu (č. 10: *Velkej, tlustej a hloupej*) nebo jen někam do oblasti Krkonoš či Orlických (Kačencin) hor. V cizině se odehrávají jen dva příběhy. Povídka č. 96: *Petr z Petrohradu* je situována do Ruska a povídka č. 90: *Princezna Tereška* se odehrává na italském pobřeží. Přesné časové určení se v povídkách vyskytuje jen zřídkakdy. Například v povídce č. 15: *Mlejnek a mošna* se děj odehrává „dávno, někdy ve štvrtém století“. V povídce č. 87: *Kopejtko Vilejm* je dějištěm 17. století a povídka č. 19: *Jak se Honza vyučil zlodějem* se dokonce odehrává přesně roku 1242 v Bartoňovicích. U těchto konkrétně zařazených povídek lze předpokládat, že je vypravěči slyšeli jako skutečnou událost, a proto je třeba podtrhnout jejich důvěryhodnost přesnou lokalizací, popřípadě i bližším časovým určením.

Lidová próza měla v Kladsku poněkud jiné místo než na českém území. Zatímco v naší vlasti byly tehdy pohádky určeny především dětem, zde zůstávaly středem zájmu všech posluchačů, protože veškeré vypravování jim bylo náhradou za běžnou četbu. Povídky jsou tedy uzpůsobeny tak, aby vyhovovaly zájmovým okruhům a potřebám dospělých vypravěčů. Není proto divu, že se zde setkáme s pasážemi nebo formulacemi, které mohou slyšet pouze dospělí. Přestože se tu objevují vulgarismy (chlást, žrádlo, ser, vystrčila na něj prdel apod.), nebylo by zcela oprávněné považovat vypravěče za obhroublé a primitivní. Jejich projevy lze chápat spíše jako nezkažený projev přirozenosti.

V povídkách se někdy objevují velmi drsné scény. Farář napíchnutý na vidle (č. 12: *Kurážlivý chasník*), rodiče, kteří nevědomky zabijí vlastního syna sekyrou (č. 9: *Dychtivost po*

⁵⁸ JECH, Jaromír. Srovnávací poznámky k jednotlivým povídkám, In: Kladské povídky, s. 414.

penězích), polévka, v níž plavou lidské nehty a klouby nebo několik povídek, kde hlavní hrdina rozmáčkne v ruce vrabce atd.

Do zdejšího jazyka pronikla i řada germanismů. Přesto jich v kladských povídkách nenajdeme mnoho, oproti povídkám sebraných J. Jechem. Do povídky č. 17: *Stelnej sedlák*, která zpracovává obecně známou a rozšířenou látku o těhotném muži, pronikly i celé německé věty.

Přestože se v mnoha povídkách odráží bohatá osobní zkušenost vypravěče, působí tato vyprávění jako obecně známé látky. Onu vlastní zkušenost zde potlačuje především er-forma, v níž je psána naprostá většina povídek. Narozdíl od Jechovy sbírky povídek z Kladska, kde jsou hojně zastoupena vypravování z vlastního života, převažují v Kubínových sběrech především kouzelné pohádky. Pouze některé pověrečné povídky a zvířecí povídka č. 5: *Hurdálek na vandru* jsou psány v ich-formě a mají autobiografické rysy. Povídky jsou dále plné přímé řeči a živých dialogů, které podněcují mluvený charakter. Jen výjimečně se v nich setkáme se zřejmou závislostí na tištěných předlohách.

Různorodost a šíře námětů je pravděpodobně to, co nás na sbírce povídek nejvíce zaujme a nadchne.

5.4. Společenské, sociální a politické poměry v Kladsku na počátku 20. století a jejich projevy v tematické vyprávění

Kladští často poukazovali na sociální výhody, kterých se jim v Prusku dostávalo a jimiž by se v Čechách do té míry chlubit nemohli. Chudým se dostávalo státní pomoci a postaráno bylo i o „obtížné flašinetáře, cikány i žebráky“. A pokud byl někdo přistižen, jak dává almužnu, dostal pokutu. Chudoba a bída, s níž zápasilo nemálo kladských obyvatel, se tak velice často objevuje v povídkách.

Několik povídek začíná slovy jako „byl chudej otec, měl sedm dětí a nouzi měl velikou; chudý švec se voženil; chudý rodiče měli hodně chasy a túze bídy“ atd. Častým motivem tak bývá, jak chudá rodina či jednotlivec (nejčastěji vandrovní nebo švec), kteří se touží dostat ze své bídy, odchází hledat štěstí mimo domov. Díky svým vlastnostem, schopnostem, své pílí a nebo jen díky náhodnému setkání s „vhodnou“ osobou, často obdařenou nadpřirozenými schopnostmi, se tyto lidé stávají bohatými. Ne vždy jsou ale za svoje jednání odměněni. Odměnou bývá nejčastěji dobrý sňatek či jiné hmotné zabezpečení. Častou motivací odchodu do světa tedy bývá touha po bohatství. Někdy ale nejde pouze o bohatství ve formě peněz nebo nemovitosti (půl až celé království). Mladíci často odchází hledat štěstí, kterého mohou nabýt i sňatkem s chudou, ale hodnou dívkou. V takovýchto

pohádkových typech povídek se hojně objevují fantastické prvky. Nechybí v nich nadpřirozené bytosti, obludy, ani kouzelné předměty.⁵⁹ Z mnoha takto laděných povídek je tedy možné vyčíst nelehký osud chudých lidí. Zároveň se v nich ale projevuje touha po lepším životě a důležité je nevzdávat se a nerezignovat na dosavadní život. „Šak se každý chce docílit toho, aby u něj možnost a titulný míno panovaly. Žebrota, nuzota, ta patří jen do kouta.“ (Kubín, 1926, s. 58)

Ani téma almužny není v povídkách výjimkou. Na rozdíl od tehdejší reality, kdy osoba, jež byla přistižena, jak dává almužnu, dostala tři marky pokuty⁶⁰, není poskytnutí almužny ve vyprávěních nijak sankcionováno. Ba naopak. Často se její poskytovatel dočká zasloužené odměny.

Na příkladu povídky č. 103 *Malej a Velkej Mikuláš* lze spatřit hlubší sociální pozadí příběhu, v němž se rozvíjí téma rozporu mezi bohatým a chudým sedlákem. Souvislost se zdejšími prostředím navíc podtrhuje fakt, že jej vypravěč lokalizoval na Kladsko, konkrétně do Dušník (Duszniki Zdrój).⁶¹

Hlavní obživou kladských bylo domácí tkalcovství a drobné polní hospodářství. Nenašla by se snad jediná chalupa, kde by nestál tkalcovský stav. Nepřekvapí nás tedy, že v mnoha povídkách bývá hlavním hrdinou tkadlec, krejčí anebo švec, jelikož ševcovství též náleží k typickým řemeslům v Kladsku. Nejvíce je však zastoupen švec, a to ať už jako hlavní postava, která bývá i postavou titulní (č. 22: *Švec a krejčí*, č. 82: *Švec a žid*, č. 44: *Vo jednom šouci*, č. 99: *Čert a švec*, č. 111 *Švec Cvrček*, č. 130: *Švec Pánembohem*, č. 157: *Švec svatým Frolijánem*, č. 160: *Švec Libor*, č. 166: *Švec Hycek*), tak i jako postava vedlejší. Nelze však jednoznačně určit konkrétní typ. Například v povídce č. 82 je švec vychytralá postava, která si díky své nápaditosti pomůže k lepšímu životu. Naproti tomu v povídce č. 22 je švec zlý prospěchář, který dokonce krejčímu vyloupne obě oči. Za svůj čin je však potrestán smrtí. Tak jako zde i v jiných vyprávěních bývá krejčí většinou dobrák, ale bývá také vychytralý, šikovný, nápaditý a statečný. Vlastnosti krejčích a šveců (ale i jiných) se v povídkách značně různí. Roli hraje i fakt, zda se jedná o postavu hlavní či vedlejší.

Také další rozličná povolání se dostala do kladských vyprávěních. Kromě farářů a jiných církevních příslušníků, myslivců a mlynářů vystupují v povídkách také sedláci a kováři. Hrdinou příběhů se občas stane i vandrovník (vandrák) či žebrák. Zajímavým povoláním, které se projevilo i v jedné povídce (č. 17: *Stelnej sedlák*), je doktor léčící podle

⁵⁹ Všechny tyto fantastické prvky se ale objevují i v povídkách, které nemají s tématem chudoby nic společného.

⁶⁰ KUBÍN, J. Š.: *České Kladsko*, s. 33.

⁶¹ Jedná se o městečko, které se nachází nedaleko dnešních česko-polských hranic.

moči (tzv. „chcankář“). Do povídek proniklo i téma pašeráctví, obzvláště poblíž hranic. Podloudníků a lidí živících se tímto černým řemeslem bývalo mnoho a tak není divu, že ho někteří vypravěči občas přidají do svého vyprávění. Oblíbené bylo i téma zlodějství a obzvláště pohádkový příběh o tom, jak se Honza učil zlodějem. Honza však nebývá líčen jako „obyčejný“ zloděj, ale jako vychytralec, který vyzrál nad jiné.

Do některých povídek se dostalo i téma svatebních ohlášek. A vůbec samo téma svatby můžeme najít v mnoha povídkách. Jde o téma, které se většinou objevuje v závěru a šťastně tak zakončuje danou povídku.

Na počátku 20. století v Kladsku ještě silně převažovaly dřevěné chalupy, chudá obydlí často děděná po předcích, k nimž náležel kousek políčka a několik málo kusů dobytka. I s těmito chudými obydlími se setkáme ve vyprávěních, když se vypravěč snaží popsat sociální situaci svých hrdinů. Tito hrdinové odcházející do světa na vandr (vandrování či cesta na zkušenou jsou také častými tématy mnoha povídek) buď za vidinou lepšího živobytí nebo se potřebují něčemu přiučit anebo si něco vydělat. A tak často pracují na polích nebo pomáhají na statcích. Ani tyto na první pohled vcelku nepodstatné situace ve vyprávěních nechybí. Právě tyto drobné součásti každodenního života nám dokládají nelehký úděl venkovského obyvatelstva nuceného vynaložit veškeré úsilí k zajištění svých rodin.

K nelehkému údělu patřilo i placení daní a robota. V povídce č. 89: *Ján Děda a červená bába* Ján díky červené bábě objeví doma poklad a může se tak vyplatit u hraběte. „A tak Ján šeno vyplatil na věčný čas, postavil tomu bránu u dvora, a dal si tam nápis: Svobodnickej statek vode ušech poplatku a robot.“ (Kubín, 1958, s. 227). Podobné motivy se do tematiky vyprávění promítají často, ale různou měrou. Málodky jsou však takto konkrétní. Většinou spíše dokreslují danou situaci.

Přestože sociální poměry v Kladsku byly neutěšené, po stránce politické bylo období od roku 1866 do počátku první světové války vcelku klidné. Během této doby obyvatelstvo nepoznalo válečných útrap a starší generace se tak mohly vzpamatovávat z posledního velkého válečného konfliktu – prusko-rakouské války (1866), který kromě bídy a utrpení zavlekl mezi lid ničivou epidemii cholery.⁶² V povídkách se téma války nebo válečných příkoří téměř nevyskytuje. Jen výjimečně se setkáme s hrdiny povídek, kteří jsou posláni na vojnu. Nejde zde však o projevy reálné situace.

⁶² Dějiny zemí Koruny české II, Paseka, Praha – Litomyšl 1997, s. 101.

5.5. Náboženské poměry a jejich projevy v tematice povídek

Obyvatelstvo Kladska bylo tehdy většinou katolické. Evangelická církev zde ožila až za Fridricha Velikého. Za jeho vlády nebyli místní obyvatelé nuceni vzdát se katolictví a přestoupit k luterství. Kladsko zůstalo nadále podřízeno pražskému arcibiskupství. Kladský lid byl velice pobožný, což se projevilo i v tematice povídek. Víra a pověřivost některých obyvatel (obzvláště starších žen) někdy hraničila až s fanatismem. Na příkladu povídky č. 157: *Švec svatým Frolijánem* od vypravěče Jana Obsta, který podává humorku o živé soše, můžeme vidět, jak je zde výstižně zesměšněna pověřivost pobožných babiček. V povídkách se hluboká víra projevuje použitím náboženských motivů. Ať už se jedná o povídky o putujícím Ježíši nebo o svatých, které mívají povahu legendární pověrečné pověsti. Ze svatých je zvláště oblíbený svatý Florián, jeden z předních patronů Polska, jehož kult měl spíše profánní charakter a byl rozšířen zejména mezi venkovským lidem. Nemálo povídek tohoto typu vypovídá o hlubokém zakořenění víry v myslích tamních lidí. Častokrát se v povídkách objevují motivy jako kostel, farář či modlitba. Ale i již zmíněné téma svatby a ohlášek nebo jen nedělní mše a jiné modlitby dokreslují ráz mnoha povídek.

Zajímavá jsou povídky o Popelce, v níž se setkání Popelky a jejího budoucího ženicha odehrává v kostele. Přestože je známější verze, kde se Popelka setkává s princem na bálu, plese či jiné slavnosti, verze s prostorem kostela se objevuje již u Boženy Němcové či Františka Elpla.⁶³ Kubínovi vypravěči tak popisují Popelku jako zbožnou ženu.

V několika málo povídkách se mezi postavami objevují i židé. Většinou se ve vypravování objeví jako osoby půjčující na dluh (č. 85: *Hrášek a Popelka*) nebo jako osoby okradené (č. 106: *Vo cisaři Josefoj*). V případě druhé povídky zneužívá četník své pravomoci a zabaví židovi jeho peníze s odůvodněním, že nejsou poctivě vydělané. V povídce č. 82: *Švec a žid* se žid objevuje jako hlavní hrdina (i titulní postava). Zde se setkáváme s látkou o zrození dívky místo očekávaného mesiáše, která se hojně vyskytuje už ve středověké literatuře.⁶⁴ Tato velmi dobře propracovaná povídka tak ukazuje a zároveň i trochu zesměšňuje někdy až fanatickou židovskou víru v očekávání příchodu mesiáše. Co je zde však nového, je sociální pohnutka, která vede ševce k tomu, aby se uchýlil ke Isti. Švec byl totiž tak chudý, že už neměl ani na kůži, z níž by mohl ušít boty. Opět tedy můžeme vidět, jak se sociální poměry promítaly do tematiky kladských povídek.

⁶³ TILLE, Václav. *Soupis českých pohádek II*, sv. I, Praha ČAVU, 1934, s. 242-249.

⁶⁴ JECH, Jaromír. *Srovnávací poznámky*. In: *Kladské povídky*, 1958, s. 426.

5.5.1. *Farářské historky a humorky*

Zvláštním a zároveň zajímavým typem vyprávění jsou farářské historky či humorné povídky o farářích. Většina povídek tohoto typu patří do repertoáru Josefa Kosáře⁶⁵, typického interpreta kladských anekdot a humorek a vypravěče, u nějž převládají ojedinělé látky a také i kratší útvary. Podíváme-li se na ně podrobněji, zjistíme, že často vycházejí ze známých předloh, které jsou však obohacovány a různorodě přizpůsobovány místní tradici. Např. známá látka o farské kuchařce se objevuje v povídce č. 114: *Farářova Káča*. Kosářova povídka má však jiný začátek. Na rozdíl od tradičních verzí, v nichž kuchařka bývá ukryta v truhle s penězi, aby vyzvěděla, co se děje v rodině učitele, figuruje v úvodu této povídky bohatý farář s kufrem plným peněz, který dává na hlídání panu učiteli. Učitele se zmocní touha po penězích, zabije farářovu Káču (bez nějakého hlubšího motivu) a schová ji do truhly. Dále pak navazuje příbuzná látka o putující mrtvole. Zde můžeme vidět narážku nejen na bohatého faráře, ale i na prospěchářského učitele, ke kterému si všichni zúčastnění chodí pro radu a on z toho snaží vytěžit co nejvíce ve svůj prospěch. Tento oblíbený syžet pranýřující nechvalně známé lidské vlastnosti, jakými jsou hamižnost, lakota či sobectví, využil ve svém pohádkovém příběhu *Lakomá Barka* i Jan Werich.

Povídky č. 115: *Farářovo prase* a č. 119: *Farářův pes* patří do okruhu anekdot a humorek o obelstěných farářích. U obou je důležitá role kostelníka, poněvadž je to on, který nese podíl na obelstění faráře. V prvním případě kostelník prozradí učiteli, že jej farář podezřívá z krádeže prasete, takže se může podle toho zařídit. Na praseti si nakonec pochutná učitel spolu s kostelníkem. V druhém případě faráře obelstí sám kostelník, jenž nenávidí farářova milovaného psa, když mu napovídá, že má bratra, který učí psy mluvit. Kostelník psa uškrtí a sní a farářovi podává lživé informace. Po několika zapíráních mu oznámí, že psa musel zničit, neboť ten se ho ptal, zda ještě farář chodí spát s kuchařkou. Farář je nakonec rád, že se nikdo nic nedozví. Podobně charakter má i povídka č. 151: *Farář a řezník*, v níž řezník ukradne faráři býka. Farář se to doví od řezníkovy syna, který si o tom prozpěvuje, a pobídne jej, ať to zazpívá v neděli v kostele. Chlapec to ale zazpívá v úpravě, kterou mu napovídá jeho otec, a tak se všichni v kostele dovědí o farářových milostných pletkách. Řezník tak přišel lacino k býku a ještě udělal faráři velkou ostudu. Do oblasti farářských historek se přenáší i vyprávění (povídka č. 118: *Zaklenej kaplan*), v němž se vyskytuje starobylá látka o domněle začarovaném dobytku. V tradiční verzi této látky jsou nositeli děje nejčastěji zloději či studenti.⁶⁶ V této povídce jsou hlavními hrdiny dva kaplani, kteří se při svých toulkách

⁶⁵ Od tohoto vypravěče Kubín získal nejvíce povídek pro svou sbírku.

⁶⁶ TILLE, Václav. *Soupis českých pohádek*. Praha 1929, s. 257n.

ocitnou bez peněz. Jeden z nich ukradne vola spícímu sedlákovi, aby z jeho prodeje získal peníze, a druhý zůstává v chomoutu místo vola a předstírá, že v něj byl zakletý.

Jak jsme mohli vypořádat, faráři se v povídkách objevují buď jako muži bohatí nebo jako muži hříšní. Většinou bývají obelstěni, ovšem často za cenu uchránění svých malých hříšných tajemství. Pozoruhodnější je však ještě fakt, že společně s faráři v povídkách figurují i učitelé, kteří rozhodně nejsou příkladem počestného chování, což je velice zajímavé, uvážíme-li, že právě tato dvě povolání mezi lidem požívala veliké úcty a vážnosti.

U vypravěčky Kristiny Müllerové, která byla milovnicí lidových vyprávění především anekdotického zabarvení, najdeme pouze jedinou povídku, a to právě z okruhu farářských humorek. Námět povídky č. 61: *Pánbuh sedumkrát zaplatí* opět není nijak ojedinělý. Kladská varianta je však celkem stručná, hutná a obscénní výjev je zde komponován velice obrazně. Povídka začíná slovy: „Náš farář dycky kázal, co se dá knězi nebo chudým, že to Pánbuh sedumkrát zaplatí. Tak starej Flousek, dyž to na kázni slyšel, myslí si...“ (Kubín, s. 149). Úvod tak naznačuje, že se jedná o vypravování ze života, což není vyloučeno. Flousek tedy daruje faráři krávu a čeká, že se mu jeho dobrota sedmkrát vrátí. Farář se ale brání a dohodnou se tedy, že ten, který toho druhého ráno dřív pozdraví, vyhrává. Flousek zůstane až do rána na lípě před farářovým domem. Ráno však uvidí, jak farářova kuchařka umývá farářovi nohy a intimní místa. Farář se zalekne, nechce, aby se o jeho milostných pletkách s kuchařkou vědělo, a tak dá Flouskovi ještě víc, než o co se vsadili. Obrazné popisy intimností svědčí o vypravěččině obrovském smyslu pro humor a díky tomu nepůsobí vyprávění nijak vulgárně.

Na povídky tohoto typu jsem se zaměřila proto, že u Jecha takovéto najdeme jen ojediněle.

6. Lidová vyprávění z Kladska

6.1. Vznik Lidových vyprávění z Kladska a jejich ohlasy

Na základě Jechova výzkumu v Kladsku, započatého v roce 1958, vznikla *Lidová vyprávění z Kladska*, která byla vydána ve Státním nakladatelství krásné literatury, hudby a umění v roce 1959, tedy rok poté, kdy ve stejném nakladatelství vyšlo třetí vydání Kubínových kladských sběrů. A právě „zasloužilému umělci Josefu Štefanu Kubínovi“ věnoval Jech sbírku svých kladských sběrů.

Úmysl sepsat povídky kladských Čechů se podle Jechových slov „zrodil najednou, neočekávaně“. V listopadu roku 1957 se Jech rozhodl pro studijní cestu do Polska, která byla

součástí příprav k novému (třetímu) vydání klasické sbírky J. Š. Kubína *Kladské povídky*. Zde měl v úmyslu poznat krajinu, v níž žili Kubínovi vypravěči, avšak větší cíle si nekladl, poněvadž neočekával, že by se tam po druhé světové válce udržela byť jen malá část kladských Čechů, a to jak podle jména, tak i podle jazyka. Byl tak sám nesmírně překvapen, když v Českém koutku uslyšel český jazyk ozývající se z úst tamního lidu.⁶⁷

S pomocí polských badatelů mohl Jech uskutečnit rozsáhlý výzkum, při kterém bylo využito zvukových nahrávek na magnetofon poznaňského Fonografického ústavu. Při výběru jednotlivých povídek bylo zapotřebí vzít v úvahu nejen hledisko estetické⁶⁸. Bylo třeba se řídit zřetelem typičnosti a dokumentárnosti. Šlo o to, zachytit i díla, která sice nemají vždy vysokou uměleckou hodnotu, ale jsou typická a příznačná pro daný kraj a přináší tak svědectví o životě zdejšího lidu. Snahou bylo pojmout co nejrozmanitější repertoár vypravěčů. Musely být ale například vyloučeny anekdoty mající hrubě obscénní charakter. Dále byla ze souboru vyloučena i vypravování, která byla z hlediska materiálu spíše etnografické povahy (např. líčení zvyků), ale také poznámky povahy sociologické a kulturně historické.⁶⁹ Pro mou práci by tato nezařazená čísla měla zřejmě nemalý význam a mohla by tak rozšířit povědomí o společenských a kulturních poměrech a jejich projevech v kladských lidových povídkách.

Na výsledné podobě *Lidových vyprávění* se tedy projevila různá hlediska uplatněná samotným výběrem autora. Avšak i jiní činitelé zasáhli do konečné podoby, ne vždy však ku prospěchu věci. Jelikož byl soubor povídek vydán na konci padesátých let, musel projít cenzurou. Zřejmě pod jejím tlakem byl Jech donucen vypustit některá vyprávění. V archivním fondu lze najít celou edici neotištěných vyprávění s náboženskou tematikou⁷⁰, ale i v samotném souboru (v oddíle Vysvětlivky a poznámky k textům) najdeme názvy sedmdesáti nezařazených povídek z repertoáru Filomény Hornychové označené římskými číslicemi. Ke každému názvu povídky je připojen stručný komentář, který pojednává o námětu a látce dané povídky. Mezi nezařazené povídky nepatří pouze ty s náboženskou tematikou, ale i takové, v nichž se objevují např. vypravování o dvojsmyslných žertech založených na neznalosti němčiny, pověst o Martinu Lutherovi, obscénní anekdoty nebo dokonce úryvek z knihy Jonathana Swifta (*Guliverovy cesty*). Přesto jsou však jiné povídky s náboženskou tematikou v souboru hojně zastoupeny. Je tedy možné, že některá tato vyprávění Jech vyloučil sám

⁶⁷ JECH, J. Lidová vyprávění z Kladska, Ediční poznámky, s. 479.

⁶⁸ Podle Jecha je to právě estetické hledisko, které převládá v našich sbírkách lidové prózy.

⁶⁹ JECH, J. Lidová vyprávění z Kladska, Ediční poznámky, s. 481.

⁷⁰ LA PNP, Fond Jaromír Jech, edice. Najdeme zde povídky jako Příběhy Vambeřicich, Mnich, Diž chodili do Vambeřic na pout', V tom helvitskym kostele, Jak chodil Pán Ježíš po světě aj.

(některé povídky se totiž opakují), ale svůj podíl na výběru zanechala i dobová ideologie, jež zajisté nestála o zdůrazňování náboženské tradice, která byla v myslích lidu hluboce zakořeněna.

Díky Jechově poctivé ediční práci tak vznikla rozsáhlá sbírka kladských lidových vyprávění, která předčila Kubínovu sbírku nejen v počtu povídek, ale i v charakteristikách vypravěčů. Lidová vyprávění zhrnují 230 povídek od 22 vypravěčů. Soubor povídek je rozčleněn dle vypravěčů, po jejichž obšírných portrétech doplněných stručnými poznámkami k jednotlivým povídkám následují jednotlivé povídky. Stejně jako u Kubína ani zde nechybí uspořádání vypravěčů podle kladských vesnic, avšak tento fakt se dozvíme až z obsahu knihy, neboť jednotlivé vesnice nejsou ve vlastním textu nadepsány. Co se týče různých variant a verzí z úst jednoho vypravěče, jsou kladeny pohromadě pod jeden titul a jsou označeny velkými písmeny. Pokud jde o drobné látky, které spolu souvisí tematicky, jsou soustředěny opět pod jedním názvem a k jejich označení jsou použity římské číslice.

Vzhledem k tomu, že se jedná o vydání převážně čtenářské, musel být text podroben určitým zásahům a úpravám.⁷¹ Přesto jde sbírku, v níž jsou povídky zachyceny ještě v syrovější podobě, než jsou u Kubína.

6.2. Jechovi vypravěči

„Všichni dnešní vypravěči, žijící nadále v Kladsku nebo přesídlení do Čech, nejsou dobrými vypravěči. V převážné většině představují typy, které ve folkloristice označujeme jako pasivní nositele folklóru. Ve své hlavě totiž jen uchovávají slyšené folklorní látky. A ty pak znovu ožijí, zmocní-li se jich vynikající vypravěčská osobnost. Pasivním nositelům přísluší zásluha, že střeží lidovou tradici. Bez nich by byl plynulý, nepřetržitý vývoj folklóru nemyslitelný.“ (Jech, 1958, s. 447)

Z výše uvedené ukázky je patrné, že Jech se na tehdejší stav lidové slovesnosti nedíval zrovna optimisticky. Zapsání povídky – její dochování – totiž ještě není důkazem, že tato povídka v ústech lidu stále žije a že její kulturní a sociální dosah je tak široký jako před několika desítkami let.

Mezi skutečné tvůrce prozaického folklóru však patří jen málo vypravěčů, ale i takové mohl Jech v Kladsku najít. U takovýchto vypravěčů nejde pouze o mechanické přejímání slyšené látky, ale hlavně o vlastní vynalézavost a tvůrčí talent. Velmi silný vliv na utváření Jechových vypravěčských osobností měli vypravěči Kubínovi. Právě z jejich repertoáru

⁷¹ Jde např. o přechytnutí, nefunkční opakování slov, zásahy publika do vyprávění či vypravěčovy pauzy (smích, zakašlání...).

Jechovi vypravěči vycházejí nebo na něj navazují. Někteří⁷² z Jechových vypravěčů se od těch Kubínových liší především postojem k vlastním látkám, což je pro porovnání obou sběrů velmi důležité. Chápe je jako lidově vytvořená vyprávění, v nichž se projevuje často bujná fantazie, která se snoubí s tím, co dotyčný slyšel, popřípadě s tím, co sám zažil. Za věrohodná jsou potom považována pouze vypravování ze života, jejichž počet u Jecha oproti Kubínovi výrazně stoupl. Najdeme zde ale i mnoho vypravěčů, kteří určitým příběhům s fantastickými či nadpřirozenými jevy stále věří.

Vůči svým vypravěčům byl Jech velice pozorný, což dokládají obsáhlé medailony vypravěčů. Jednotlivé portréty jsou oproti Kubínovi podstatně rozsáhlejší. Obsahují nejen životopisné údaje, ale zahrnují též informace o prostředí, kde vypravěč žije, o jeho posluchačích, o způsobu vyprávění či o vypravěčově vztahu k látkám.

Dalším důležitým rysem pro porovnání kladských sběrů je fakt, že v případě Jechových vypravěčů měla na utváření povídek velice silný a výrazný vliv četba, která v případě Kubínových vypravěčů byla celkem zanedbatelná. Zde se vyskytuje velké množství povídek, které vypravěč zná buď z vlastní četby domácí či školní, a to převážně německé, poněvadž české knihy byly většinou kladských Čechů nepřístupné pro svůj pravopis, kterému se ve škole nikdy neučili. Někdy se tak stávalo, že mnohé povídky mohl budoucí vypravěč slyšet nejprve v české verzi a následně si je mohl přečíst v němčině. Často to ale bývaly právě německé texty, které se stávaly předlohou pro budoucí české podání. Vypravěči znali z četby pohádky bratří Grimmů, ale i jiné německé pohádky, mnoho jich slyšeli od svých rodičů či příbuzných, z novin, z písní a dokonce i z filmů (č. 26: *Nebázlivý krejčí*). Tyto povídky vznikající pod přímým vlivem četby však můžeme plně zařadit do folklóru, protože někteří vypravěči svým volným překladem a rozmanitými úpravami vlastně vytvářejí povídky zcela nové.⁷³

Pozoruhodnou vypravěčkou byla Filoména Hornychová z Nouzína, na jejíž repertoár lidových vyprávění, který čítá rovných 118 povídek, je kladena hlavní váha. Její povídky tak zabírají více než polovinu celé knihy. V úvodu svých vyprávění se sama často odvolává na jejich knižní původ. Zajímavé je, že pouze u látek, které dobře zná a které jí jsou blízké, ponechává osnovu beze změny. U látek, které si tolik nepamatuje, dochází k zásadním proměnám tematickým i formulačním. Jejím nejoblíbenějším druhem vyprávění jsou

⁷² Takovým příkladem je zejména Filoména Hornychová.

⁷³ JECH, Jaromír. Lidová vyprávění z Kladska, Praha, 1959, s. 21.

pohádky, které také v jejím repertoáru převažují. Na jeho okraji potom stojí vyprávění ze života.⁷⁴

Pozornost si zaslouží také Marta Machová ze Stroužného, která má ve svém repertoáru jednak klasické pohádky a pověsti, jednak humorné příběhy ze života, které čerpala např. od svého tchána. Avšak hlavním zdrojem ji opět byla četba, a to jak německá, tak česká. Marta Machová totiž jako jedna zmála dovedla číst i česky.

Podle Jecha mezi vypravěči snad nejvíce vyniká Vilém Hanuš z Čermné, který své příběhy dovedl mistrně pointovat a ve svém okolí byl brán za váženého tvůrce a interpreta lidových povídek. Na jeho přednes a styl vyprávění mělo vliv několikaleté ochotničení a četba. Také on patřil k oněm několika málo vypravěčům, kteří četli české knihy. Za zmínku stojí, že několikrát přečetl *Babičku* a *Staré pověsti české*.⁷⁵

6.3. Stálosti a změny v repertoáru kladských vypravěčů

Jechovy výzkumy v Kladsku, dokládající tradici lidového vyprávění, pro nás mají ještě další význam. Na jejich základě můžeme lépe porozumět povídkám, jež před padesáti lety zapsal Kubín. Naskytá se nám tak možnost proniknout k jejich „kladské specifičnosti“. Poznáme tak, které látky byly a jsou v Kladsku oblíbeny, jak hluboce zakotvily v repertoáru kladských vypravěčů a zároveň tak získáme podrobnosti o frekvenci a životaschopnosti oblíbených látek. Oblibu některých látek však lze vyzorovat již v Kubínových *Kladských povídkách*, zejména na základě častého výskytu. Takovým příkladem může být třeba pohádka o tom, jak Honza rozesmál princeznu, jak se Honza vyučil zlodějem, novelistická pohádka o chytré dceři či látka Unibos. Velmi oblíbené byli i pověrečné pověsti o vodnicích a hastrmanech. Mezi nejznámější a nejrozšířenější vyprávění náleží především pověst o Čertově skále, kterou s různou mírou obměn zná snad každý.⁷⁶

V Jechových povídkách jsou stejně jako v Kubínových zpracovány mezinárodní látky. Ve vyprávěních tak můžeme vidět snad největší inspiraci pohádkami bratří Grimmů, v menší míře potom Ezopovými bajkami a pohádkami tisíce jedné noci. Pohádky na Kladsku měly své pevné místo, avšak jejich tematická šíře se v průběhu několika desítek let se proměňovala. Přestože pohádek zde najdeme stále mnoho, oproti Kubínovým však dochází k výraznému ústupku pohádek kouzelných. Vůbec kouzelné a nadpřirozené je v povídkách více potlačeno. Mnohem více než u Kubína vnikají do Jechem zapsaných pohádek novelistické prvky.

⁷⁴ JECH, Jaromír. Lidová vyprávění z Kladska, Praha, 1959, s. 17-26.

⁷⁵ JECH, Jaromír. U kladských vypravěčů po padesáti letech, In: Kladské povídky, s. 448.

⁷⁶ Tamtéž, s. 446.

Zázračné a fantastické prvky ustupují novelistickým vyprávěním a v mnoha případech jsou dokonce nahrazovány vyprávěním ze života. Z klasických pohádek se tak můžeme v repertoáru vypravěčů setkat s pohádkami o hadím králi, o Popelce, Růžence, Palečkovi, Otesánkovi, o perníkové chaloupce, dále s pohádkou o koze a sedmi kůzlatech, o kocourovi v botách, o žabím králi, ale též s pohádkou bratříček a sestřička. Nechybí však ani pohádky o Honzovi, jak se učil zlodějem, jak rozesmál princeznu, jak se učil bát, nebo jen o hloupém Honzovi.

Stálé místo si udržely pověrečné povídky o hastrmanech, čertech, světlonoších, lesních vílách, mûrách či bludičkách, které patří na Kladsku mezi nejoblíbenější. Zajímavé je, že některé z nich jsou pojaty jako parodie na pověrečné pověsti, s čímž jsme se u Kubína prakticky nesetkali. Pravděpodobně je to způsobeno změnou postoje k těmto typům vyprávění a změnou v jejich chápání. Na těchto povídkách je patrné, že lid pomalu přestává věřit na strašidla a jiné nadpřirozené bytosti nebo alespoň pochybuje o jejich pravdivosti. Vzhledem k dobovému vývoji nás to však nepřekvapuje. Mnoho dříve nevysvětlitelného se nyní vysvětlit a objasnit dá. Najdou se však i tací, kteří stále těmto strašidelným vyprávěním věří (např. Celestýn Drechsler).

Dále zde najdeme známé příběhy o Krakonošovi (Rýbecálovi), pašerácké historky, povídky o myslivcích, o pokladu na Homoli, ale i např. povídka o vypravěči Janu Obstovi (Kubínův vypravěč) či oblíbená povídka o Hudrálkovi na vandru. Tuto povídku vypráví u Kubína Antonín Hudrálék jako příběh ze svého života (v ich-formě). U Jecha je povídka vyprávěna též jako příběh ze života, ale pochopitelně v er-formě. Oproti Kubínovi přibýly v repertoáru Jechových vypravěčů legendární a etiologické pověsti. K tradiční a oblíbené etiologické pověsti Čertova skála přibýlo několik pověstí stejného charakteru (č. 4: *Vo ty Sypaci skále na Boře*).

Co se týče prostoru, můžeme u Jecha pozorovat mnohem vyšší frekvenci toponym. Ta jsou nejvíce zastoupena v povídkách, které mají charakter pověsti, nebo ve vyprávěních ze života.

6.4. Společenské, sociální a politické poměry v Kladsku v polovině 20. století a jejich projevy v tematice vyprávění

Počáteční nadšení z první světové války a víra ve vítězství Německa byly vystřídány válečnými útrapami, zhoršením ekonomické situace a bídou způsobenou nedostatkem potravin. Snahy o připojení Kladska k Československu se setkaly s odporem, na němž měl výrazný podíl proněmecká propagace. Byly to opět sociální výhody, kterých se kladským od

Němců dostávalo. Ekonomické podmínky spojené s krizí v oblasti sociální (šlo především o vysokou nezaměstnanost) vyvrcholily hladovými bouřemi. Druhá světová válka a následné připojení k Polsku postavily obyvatele Kladska do ještě horší situace než kdykoli dřív. České (i německé) obyvatelstvo bylo vyháněno. Poválečný vývoj v Polsku znamenal připojení k východnímu bloku a nástup totalitního systému. Krátké uvolnění poměrů v roce 1956, které bylo spjato s osobou Vladislava Gomulky, bylo následujícího roku vystřídáno utužením režimu, neboť naděje vkládané do reformního křídla vládnoucí strany, nebyly naplněny.

Poměry, které v Kladsku panovaly v polovině 20. století se do tematiky povídek promítly zajímavým způsobem.

V povídkách výrazně přibýlo historických námětů. Příklon k historii je zřejmě způsoben prožitkem válečných útrap. Proměnami vztahu Kubínových a Jechových vypravěčů k historii se budu věnovat podrobněji dále. Je velmi zajímavé, že kladští vypravěči se v několika svých vyprávěních obracejí do české historie. Najdeme zde povídky o oblíbeném císaři Josefovi II. nebo o Žižkovi. V povídce č. 43: *Vo Vostaši* se děj odehrává v době války mezi Prusy a Čechy. Lidé z Police se dověděli, že na ně táhnou Prusové, a tak se snaží schovat svůj majetek a zachránit si životy úkrytem na Vostaši. Blízko Police však bydlí lakomý mlynář, který Prusům prozradí, kde se poličtí skrývají. Lidé si z obavy před Prusy raději sami berou život. Překvapení Prusové se stáhnou a mlynáře potrestají za jeho chamtivost. Tady můžeme vidět, že kladští vypravěči sympatizují jak s Prusy, k nimž cítili přináležitost, tak s Čechy, s kterými měli velmi dobré vztahy. Najdeme zde ale i povídky, v nichž vystupuje pruský král Fridrich Vilém, když měl audienci na zámku v Ratibořicích (č. 164: *Jak se princ zkoupal*). Jednání na zámku v Ratibořicích se objevují i v humorné povídce č. 165: *Jak král pašoval pivo*), kde si panovníci vychutnávali české pivo.

Povídka č. 210: *Pašerák Kozák a generál Laudon* má charakter pašeráckých historek, ale odehrává se války, v níž chtěl generál Laudon dobýt Kladsko. Generál Laudon se doví o pašeráku Kozákovi a chce na něm, jako na místním znalci, aby mu ukázal hraniční přechody a dovedl jej až k městu Kladsku. Kozák je za svůj čin náležitě odměněn, ale jelikož s pašováním nepřestane, rakouské úřady ho chytí a postaví před soud. Pašerák se s prosbou o pomoc obrátí na gen. Laudona a ten jej osvobodí. Příběh je lokalizován na "Horní Rymniky". Díky svému časoprostorovému určení má povídka rysy pověsti, avšak formou podání má blízko příběhu ze života. „Pokud mám jakousi vo tom paměť, ňákej pašerák Kozák na Čertovině...“; „... a dokonce, jak sem slyšel, že ho založil penězima, dyž neměl Laudon na vyplatu žoldu.“ (J. Jech, 1959, s. 432n)

Co se týče sociálních poměrů, v povídkách už se neobjevuje takové množství „chudých hlavních hrdinů“ jako u Kubína. Chudoba je v nich stále zmiňována, ale především ve vyprávěních ze života. Přestože již postavy ševce, tkalce či krejčího nejsou tak časté, v povídkách se s nimi stále setkáme, což svědčí nejen o textilním charakteru regionu, ale i o silné tradici, kterou si tato zaměstnání uchovala. Téma týkající se těchto profesí se přenáší opět do příběhů ze života. „...tenkrát platila zlatka a za zlatku se muselo udělat mnoho práce. Dyž si chtěl vydělat takovy štyry zlaty za domácím stavem, musel kadlec dělat a eště musel někdo k tomu soukat.“ (J. Jech, 1959, s. 381)

Velmi významným okruhem v Jechových povídkách jsou příběhy ze života, které u Kubína téměř nenajdeme. Většina těchto vyprávění je lokalizována do Kladska, avšak nemalá část je situována i do Čech. Najdeme zde nejrozmanitější povídky týkající se vypravěče samotného nebo někoho z jeho rodiny. Mnoho ze života kladských Čechů se můžeme dovědět z jejich toulaček, o nichž se dovídáme samozřejmě již od Kubína. U Jecha se navíc staly námětem vypravování ze života. Toulačky byly pravidelná setkání sousedů, kde se „mezi svými“ vyprávělo v češtině. Jelikož se ve veškerém veřejném životě používala němčina, znamenaly toulačky pro lid i jakýsi duševní odpočinek. Lidé si při nich sdělovali své zážitky, starosti, zájmy, zpívalo se, povídalo a hlavně byla zábava a sní i zdroj informací. Podobný charakter měly i dračky, kde se kromě draní peří také povídalo. Z povídky č. 208: *Čermenský dračky a toulačky* se tak dovídáme nejen to, jak to při dračkách chodilo, jak bylo veselo, ale také nám umožňují poznat zvyky kladských, např. pečení malých „pětifenikových“ koláčů a k tomu pití černého piva či chození na přástvy. Povídka č. 127: *Toulačky začíná slovy*: „Dřívejc, eště takle asi před třiceti roky, to bejvaly pěkný časy u nás ve Stroužnym. Ve dne se dělalo za stavem a soukalo, taky se chodilo do lesa na dříví a na trávu, a jak se bylo večer po večeri, tak se šlo toulat.“ (J. Jech, 1959, s. 282) Na jejím příkladu lze vidět nejen svědectví o toulačkách, ale především si neleze nevšimnout jakéhosi povzdechnutí nad starými dobrými časy. Tento teskný pocit a vzpomínky na lepší dobu se v povídkách vynořují někdy přímo, jindy zase jen náznakově. Jindy se ale setkáme i se smutnými vzpomínkami, které se týkají především válek. Takovýto příklad je možno spatřit i v povídce č. 180: *Z mého mládi* od Antonína Kačera. „S tou první světovou válkou se nám náš celej mladej život na pokraji tejh hranic pokazil. Ale eště za války, jak sme byli uniformovany, tak eště tady vyhrávali, že vodpoledne neděli při tejh cimprech a tak ta muzika byla.“ (J. Jech, 1959, s. 387) Jechovi vypravěči a jejich vrstevníci či lidé starší si v sobě nesli otřesné zážitky z války. Odraz těchto nelehkých dob se tak různou měrou promítá i jejich povídkách. Války těmito lidem vzaly mnoho, avšak nesebraly jim jejich chuť do života, humor a radost z maličkostí.

K dalším zajímavým typům povídek patří vyprávění o pánech a služkách nebo o mužích v domácnosti (č. 141: *Proč měli páni služky*, 137: *Jak se můž učil domácí práci*). Humornou formou je tak řečeno, že všechno mělo a má svůj řád. Páni měli služky, protože by sami jejich práci nezvládli, a rozdělení práce na mužskou a ženskou má svůj důvod, protože jinak by to v domácnostech nefungovalo. S podobnými povídkami se u Kubína nesetkáme, což by mohlo souviset s proměnami společnosti. Na počátku 20. století bylo služebnictvo v domácnosti vcelku běžnou skutečností, a proto pravděpodobně nebyl důvod zmiňovat se o tom v povídkách. V polovině 20. století se však zaměstnání služebné objevuje jen zřídkakdy, což mohlo vést k přesunu tohoto zaměstnání ze sféry reálné do sféry povídkové.

Zajímavé jsou i humorné povídky založené na neznalosti němčiny nebo češtiny (č. 47: *To byla němčina*, č. 126: *Vo jednom, co neuměl pořádně česky*). Proniknutí tématu jazyka do povídek naznačuje vztah kladského lidu k němčině. Její neznalost je úsměvnou formou zlehčována. Zároveň je z povídek cítit velmi vřelý vztah k češtině, ke které měli kladští silný citový vztah.

6.5. Náboženské poměry a jejich projevy v tematice povídek

Napjatý vztah mezi Československem a Německem se projevil v omezení vlivu pražského arcibiskupství v Kladsku. I po první světové válce hrála církev v životě lidí velmi výraznou roli. Víra byla v myslích lidu hluboce zakořeněna.

Náboženské motivy se v Jechových povídkách objevují ve větší míře než v povídkách Kubínových, což by nás mohlo překvapit. Přestože u Kubína najdeme mnoho náboženských motivů, s příběhy nebo jen pouhou zmínkou o Vambeřicích, jako proslulém poutním místě, se zde nesetkáme. U Jecha se naproti tomu s Vambeřicemi setkáme nejen jako s kulisou v jednotlivých příbězích, ale dokonce i v několika titulech (č. 148: *Vambeřice – Albendorf*, č. 149: *Vambeřickéj pousteunik Hugolin*, č. 214: *Jak přišla Panenka vambeřická na žďáreckou pouť v Dolích*). Navíc ještě několik povídek týkajících se Vambeřic nebylo do sbírky vůbec zařazeno. V povídce č. 170: *Žádost vo tanec* lze vidět, jak velkou tradici měly vambeřické poutě. „Každej rok ich do Vambeřic chodilo houf, takle ke svátkám, vite. To bejvalo tam třeba deset procesi. Jedna procese byla česká, druhá byla německá a polská procese, pak přišli z Moravy lidi, a to žádnej nevěři, jaká slaunost tam byla.“ (J. Jech, 1959, s. 355)

Náboženská témata a motivy se vyskytují jak v humorných povídkách, tak v příbězích ze života. V těchto se uplatňují v daleko větší míře, neboť víra byla pro lid nedílnou součástí života. Proto se také ve vyprávěních často zmiňuje, jak lidé chodili na mše do okolních vesnic

nebo i do Čech. V povídkách tak mezi vystupujícími postavami nechybí farář, kostelník ani některý ze svatých.

V povídce č. 123: *Vo svatym Vajsnychtoj* lze vidět zajímavé je propojení námětu založeném na neznalosti němčiny s námětem náboženským. Vyprávění je založeno na neporozumění německého *Ich weiss nicht*. Takovéto odpovědi se dostalo věřícím při tázání se na jednoho svatého během vambeřické pouti. Zbožný lid tak mohl opěvovat nového světce - svatého Vajsnychta. V povídce č. 148: *Vambeřice – Albendorf* je naopak zesměšněna neznalost češtiny. Vambeřický kaplan přichází do Prahy k biskupovi a teprve až když řekne *Albendorf*, porozumí mu místní, odkud že to vlastně přichází. „Vý ste v Čechách a já du z Německa a vim, jak se to po česku menuje a vý ne.“ (Tamtéž, s. 324)

V repertoáru Jechových vypravěčů ubylo farářských historek. Už se zde téměř nesetkáme s příběhy o obelstěných farářích a mazaných kostelnících. Jakoby těmto postavám přibylo vážnosti. Snad jen povídka č. 117: *Svatej Duch* podávající příběh o faráři, který při kázání o Duchu svatém poprosil kostelníka o názornou ukázkou zjevení Ducha svatého v podobě živého holouběte. Holub však vypuštěn nebyl, protože jej sežral kocour.

Jedna povídka mající charakter farářské humorky se z dob Kubínových vypravěčů přeci jen zachovala. Jedná se o povídku č. 187: *Farářova Baruška*, která si i přes některé výrazné změny zachovala vcelku podobný ráz jako u Kubína. V Kubínem zachycené povídce nevystupuje farářova Baruška, ale farářova Káča. Již z úvodu je patrná změna v charakteru vyprávění, neboť Kubínova povídka začíná slovy: „Jeden farář byl silně bohatej. Měl plnej kufr peněz, vo ty mu nejvíc šlo. Jednou chtěl vodcestovat...“ (J. Š. Kubín, 1958, s. 305). Úvodní pasáž tedy nese rysy pohádkového vyprávění. Oproti tomu Jechova povídka hned od počátku připomíná vypravování ze života: „To bylo eště za starejch času, dyž ve škole učitel musel dávat ídlo dětem, kerý byly potřebný.“ (J. Jech, 1959, s. 397) Rozdílná je v příběhu především motivace učitelova činu. V Kubínově povídce vede učitele k uškrcení Káči chamtivost a touha po penězích. U Jecha dojde nejprve k uškrcení farářových prasat rukou učitele. Tento čin je však motivován nesobeckým důvodem – potřebou uživit děti ve škole. Teprve až když se farářova Baruška nastrčená do truhly v učitelově domě dozví, kdo prasata uškrtil, a chce to jít sdělit faráři, učitel ji ze strachu z prozrazení uškrtí. Dále se opět rozvíjí látka o putující mrtvole, která se u Jecha liší tím, že Baruščina mrtvola je zakopána a následně zase vykopána, a tak se to opakuje několikrát. Mezi tím je vždy k někomu nastrčena. V obou verzích je tak patrná učitelova pomstychtivost vůči faráři.

Z repertoáru Kubínových vypravěčů přešly i povídky s tématem kolik je pánů bohů (č. 13: *Rouha*). Povídka opět začíná jako příběh ze života: „To byl muj bratranec Bělym, jak ten

chodil ještě do školy...“ (J. Jech, 1959, s. 49). Těž vypravování o tom, jak pán Bůh chodil po světě, si udržela svou oblibu i u Jechových vypravěčů.

7. Odraz společenských a politických poměrů v tematice vyprávění na vybraných povídkách

7.1. Proměna stylu vyprávění a vztahu k historii

Na příkladu povídek, které spojuje téma císaře Josefa II. (jedná se o několik typů látek) bych chtěla ukázat, jak se proměnil styl vyprávění Kubínových a Jechových vypravěčů, a jak se proměnil vztah těchto vypravěčů k historii.

Z pramenů víme, že se tento císař s reformním duchem vyznačoval přezíravostí vůči jazykovým a národnostním otázkám a egocentrismem. Jeho přezíravost se ale zřejmě nejvíce projevila ve vztahu k hmotným a kulturním památkám. Rušení klášterů či pohřbívání mrtvých v pytlich vyvolalo mezi lidem značnou vlnu odporu. Přesto se v prostředí nepriviligovaných vrstev (městských i venkovských) uchoval obraz císaře Josefa II jako lidového panovníka či „selského císaře“. Přes všechny jeho negativně chápané počiny se stal jediným Habsburkem, k němuž velká část obyvatel našla pozitivní a upřímný vztah.⁷⁷ O Josefovi je také známo, že se rád vydával za jiného a cestoval pod jménem neznámého šlechtice. Díky tomu se dále říkávalo, že chodil i mezi obyčejné lidi, aby viděl, jak je zacházeno s jeho poddanými.

Toto téma je ovšem pro Kladsko cizím prvkem proniknuvším z českého vnitrozemí a je pravděpodobně dílem habsburské rodové propagandy, která vyzdvihovala tohoto člena domu habsburského. To, že se jedná o prvek pro Kladsko cizí, je zcela nezpochybnitelné, neboť roku 1765, v době Josefova nástupu na trůn, skončil poslední habsbursko-lotrinský pokus o opětovné připojení Kladska, Sedmiletá válka.

Z Kubínových sběrů jsem si pro porovnání výše zmíněných změn vybrala povídku č. 106: *Vo císaři Josefoj* a sní související povídky č. 127: *Drvoštěp nad rytíře* a č. 135: *Pohádka*. Každá z nich však pochází od jiného vypravěče.

Začnu nejprve povídkou č. 106, v níž jako v jediné vystupuje císař Josef II. V této povídce nacházíme variantu známé látky o císaři a vojákovi. Tato látka bývá v českých variantách spojována převážně s oblíbenou postavou císaře Josefa II. (analogií je u Němců postava Bedřicha Velikého). Vypravěč povídky, Josef Kosář, se právě tímto pojetím hlásí k české lidové tradici.⁷⁸ Pro lepší orientaci ve stručnosti nastíním děj povídky. Císař Josef II. cestuje po světě jako vandrák, v lese potká četníka (v kladské variantě je četník místo

⁷⁷ Dějiny zemí Koruny české, s. 34.

⁷⁸ TILLE, Václav. Soupis českých pohádek, s. 125-128.

tradičního vojáka) se psem, a tak putují společně. Jdou do zřícenin prozkoumat, zda tam nejsou lupiči, ale v zámku najdou jen smutnou dívku, která tam slouží a nemůže pryč. Dívka je pohostí a zároveň je varuje před dvanácti muži, kteří je prý budou chtít zabít. Četník muže nakonec postřílí a dívce slibuje, že do třetího dne bude vysvobozena. Císař a četník jdou dále do města, kde četník, protože má hlad, sebere bohatému židovi větší část peněz s odůvodněním, že nejsou poctivě vydělané. Když dojdou do Vídně, rozloučí se a vandrák (císař), jelikož se chce odvděčit, pozve četníka, aby na druhý den přišel do určitého domu. Tady jej druhý den čekal císař a šli společně do zřícenin, odkud vysvobodili onu dívku, kterou potom četník dostal za ženu. A k tomu ještě dostal dům hned vedle císaře.

Ne celá povídka se však shoduje s českou variantou. Ve scéně, při níž četník bere bohatému kupci (židovi) peníze, můžeme spatřit doznívání látky o zloději a králi (Karlmeinet). Díky využití této látky tak povídka vykazuje nápadné podobnosti s německou tradicí. Tento fakt zmiňuji především jako zajímavost z hlediska vztahů mezi lidovou slovesností dvou národů.

Kompozice povídky je chronologická a i přes četné dialogy má děj vcelku rychlý spád. Co se týče časoprostoru, pohybujeme se různě ve světě. Jediným konkrétním místem je Vídeň na konci povídky. Narativním způsobem je er-forma, pouze ke konci příběhu se v ději projeví hlas vypravěče, který vysvětluje, že přesně neví, co si císař s četníkem říkal. Vypravěč často užívá přímé řeči. Povídka začíná slovy: „Císař Josef byl syn Marie Terezie. Jednou ho napadlo, ustroíš se za vandráka, a pudeš světem, náký šelmování člověku neškodí.“ (Kubín, 1958, s. 293) Takto podobně začíná své vypravování většina vypravěčů. Příběh má šťastný konec a končí slovy: „Žili tam až do smrti blaze, a je konec historky této.“ (Kubín, 1958, s. 295) Ať už se jedná o jednotlivé motivy – cesta, setkání se zlou mocí, vítězství nad zlem, vysvobození, odměna – nebo o některé typické formulace (konec povídky), celá povídka jeví nápadné rysy pohádky, jejíž základ však vychází z pověsti. Pouze císař Josef II. je zde použit jako historická postava. Tato povídka je vlastně ze všech jediná, v níž se vyskytuje historická postava. V povídkách č. 127 a č. 135 můžeme vidět také známé látky podobného charakteru. V první z nich jde o látku císař a opat, která je v českých variantách opět spojena s osobou císaře Josefa II. Kladská varianta je však pojata odlišně. Místo císaře zde vystupuje vojnychtivý rytíř. Stejně tak i v povídce č. 135, ve které se vyskytuje látka císař a chytrý hoch, nevystupuje císař, ale pro změnu hrabě. V kladských variantách je tedy dána přednost nekonkrétním a bezejmenným postavám před postavami historickými.

Nyní se podívejme na povídku č. 223: *Vo cisaři Josefoj* od Jechovy vypravěčky Josefy Dostálové. Pod tímto názvem najdeme čtyři drobné povídky, čtyři různé verze, které spolu

tematicky souvisí. Opět se zde objevuje několik látek týkajících se osoby císaře, např. císař a dráb. Ve všech verzích vystupuje jako hlavní hrdina císař Josef II., a tak mají povídky díky spojení látek o císaři s osobou Josefa II. blízko k české lidové tradici.⁷⁹

V první povídce můžeme vidět látku o císaři a drábovi, v níž císař při svých toulkách světem potkává spěchajícího čeledína. Ptá se jej, kam tak pospíchá a čeledín mu vysvětluje, že jde pozdě do roboty a že za to bude bit. Císař jde tedy s ním, a když uvidí drába s karabáčem, jak se chystá čeledína potrestat, odhalí svou identitu a drába potrestá. Již v úvodu povídky lze pozorovat výraznou změnu v charakteru vyprávění, které začíná slovy: „Inu taky byli tady vocad lidi, že museli jezdit na práci. To bylo za roboty. No a tak museli sedláci ve dne všechno udělat im, pánům, a pak teprva doma to přihonit. A jednou taky císař Josef šel tak na vobchůzku...“ (Jech, 1959, s. 459) Úvod povídky tak připomíná spíše vyprávění ze života než pověst. Rysy pověsti nese téma a také konkrétní lokalizace – děj je situován do Machova. Nenajdeme zde téměř žádné rysy pohádky, jako v povídce zachycené Kubínem. Snad jen, že zlo bylo potrestáno. O potrestání zlého drába se však nic bližšího nedovíme, protože vyprávění končí slovy: „Tak vy takle nakládáte s mým národem?!“ (Jech, 1959, s. 460) V úplném závěru už jen dodává vypravěč: „No a vidíte, potrestanej byl dráb.“ (Jech, 1959, s. 460) Přestože je povídka velmi krátká, nechybí v ní četné dialogy, které tak povídce dodávají živost.

I další povídky vyprávějí o Josefovi jako o lidovém dobrodinci, který se všemožně stará o svůj lid. Ve druhé povídce se vyskytují dva příběhy a povídka tak působí jako výčet Josefových dobrých skutků. Ovšem jeho dobrým skutkům zde předchází „lumpárna“. Josef II. např. naschvál shodí jedné nemocné dívce čisté prádlo do bláta a následně jí vše zaplatí. Když jí potom zemře matka, vystrojil ji pohřeb. Ve třetí povídce císař Josef náhodně pomáhá chlapci a dívce ke štěstí – dává mu do banky tři tisíce, aby se mohli vzít. V povídkách je tak kladen důraz především na jeho ušlechtilé činy. „Jeho matka, ta ho nemohla ani cejtít. Že byl túze při selskym stau.“ „Von mnoho takle rozdal.“ Můžeme tak pozorovat, že Jechovi vypravěči chápali Josefa II. nejen jako součást známých povídek, které se mezi lidmi vyprávějí, ale také jako vzor dobrého panovníka, kterému záleží na svých poddaných. Hodnotící stanoviska dokládají, že k němu měli velmi upřímný a vřelý vztah. Nebyl pro ně jen postavou z povídky, ale spíše hrdinou a znamenal tak pro ně povzbuzení v dobách, kdy nebylo jiných jistot než jistoty minulosti.

⁷⁹ TILLE, Václav. Soupis českých pohádek I, s. 115.

V povídkách Kubínových vypravěčů můžeme pozorovat jistý nezájem o historická témata nebo náměty z historie. Pokud se přeci jen objeví jakákoli látka z historie, projevují se v ní vlivy české, ale i německé tradice, což je vzhledem k historickým skutečnostem pochopitelné. Potřeba historických témat či námětů bývá příznačná v dobách, kdy je národ v ohrožení, během válek, politických převratů či jiných dějinných zvrátů. Právě tehdy se lid obrací do minulosti, aby byl povzbuzen hrdinnými činy svých předků. Zrovna tak ale dochází k ožívání minulosti v dobách, kdy není dovoleno vyjadřovat se k aktuálnímu dění. Když ale žádná z těchto situací nenastává, lidé nemají příliš velikou potřebu zaobírat se historií. A tak i Kubínovi vypravěči na počátku 20. století upřednostňují před náměty historickými náměty neutrální, které člověka pobaví, potěší jej, podnítl jeho mysl a fantazii a odpoutají ho od každodenní reality.

Jechovi vypravěči zažili dvě světové války a následné připojení jejich domova k jinému státu. Prožili tak zlé období, v němž se lidé snaží vzpomínat na doby minulé, obrací se do historie, aby v ní našli nejen útěchu, ale i povzbuzení. Všechny tyto zážitky se tak různou měrou promítly do jejich povídek.

7.2. Vyprávění ze života

Na příkladu povídky č. 209: *Ze života na hranici*, kterou sebral Jech od vypravěče Josefa Bartoně, bych ráda ukázala nejen charakter těchto vyprávění, ale i témata a motivy, jichž je v povídce užito. U Kubína žádnou takovou povídku nenajdeme. Zato u Jecha jich můžeme najít celou řadu. Na těchto povídkách lze vyzorovat několik společných rysů. Z hlediska lokalizace bývají velmi konkrétní. Každá je alespoň částečně spjata s Kladskem, avšak hojně se v nich objevují i toponyma z Čech, Moravy i z ciziny (např. Itálie). Časově bývají zakotvena většinou v daleké minulosti, která je konkrétně specifikována, a hrdiny tak bývávají nejčastěji prarodiče či rodiče. Vypravování se týká jejich mládí a jejich životních osudů, které bývají někdy humorné a jindy zase smutné. Promítají se do nich všemožné vzpomínky či zážitky, které se vztahují k rodině, práci, ale často také k válce. Povídky bývají věcné, hutné a nepřilíš dlouhé. Dialogy se v nich vyskytují minimálně. Následující ukázka (z povídky č. 209) má přesně takovýto charakter. Vypravěč vypráví příběh o svém dědečkovi, který musel vstoupit do vojska, s nímž se dostal až do Itálie. Nakonec se však šťastně vrátil domů. Nyní si dovolím citovat delší úryvek z pokračování této povídky, protože toto vyprávění mluví samo za sebe.

„Bez pohromy se vrátil, a pak diž přišel domu, tak už mu bylo štyrycet roku, dyž se ženil. No, zal si tady z Velky Čermy, babička byla vo šesnác roku mladší než von, a tady

faráře. Ten Bergman totiž se zaujímal v tu dobu ohromně vo ten chudej kraj kalcouskej tady. A ve Slezsku se tenkrát zaváděl ten novej způsob kalčení, né prohazování útku ručně, nýbrž ten člunek dostal kolečka a jezdil po osnově po podložený látce. A farář Bergman, ten to tady začal zavádět a rozšiřovat a bylo to tak zvaný tkani na šnůrach potom. Vo takovou třetinu to zrychlilo výrobu. A dědeček přitom se zapojil na to, že jako vyučenej tesař měl přeci jenom k obrábění dřeva blíž, tak se dal do výroby kalcouskejch člunku s těma kolečkama. No a to byla potom jeho vedlejší výroba. V letě se věnoval hospodářství a v zimě a někdy i v letě musel dělat zas to, poněvadž cely okoli s opravama člunku na něj úsilovalo a musel neustále doplňovat, aby jen kalci mohli dělat dál. Mimo to eště dnes sou po ňom tady věci. Jako kolář pracoval, taky mám posovád eště kola po něm a eště sem tam ťukaj někde i hodiny, těch vyrobil asi sedumdesát kusu, sám si vyrobil strojek na kolečka dělici. No a mně bylo už přes dvacet, dvádvacet roku, dyž zemřel. Zemřel devatenáct osum, dožil se vosumdesáti šesti roku.“ (J. Jech, 1959, s. 430)

Ve vyprávění je zmiňován Josef Arnošt Bergmann z Mladoboleslavska, farář ve Stroužném, kde od roku 1830 působil celých 19 let.⁸⁰ Tento farář se velmi zasloužil nejen o duchovní rozvoj, ale též o rozvoj kulturní a sociální. Za svou obětavou práci a pomoc strouženským si u lidu vysloužil velikou úctu a obdiv, což dokládá i úryvek povídky. Zároveň úryvek také ukazuje, jak silnou tradici mělo tkalcovství v tomto chudém kraji. Povídka má charakter kroniky. Najdeme v ní přesně zaznamenaná data různých událostí.

Všechna vyprávování ze života mají pro čtenáře obrovský význam. Nejsou jen zdrojem humorných či tragikomických příběhů či ukázkou vypravěčské vynalézavosti a invence, ale jsou též svědectvím o nelehkých dobách, které vypravěči znali buď důvěrně nebo z vyprávění. Doba, v níž se ale sami nacházeli, nebyla o nic lepší. Nezbývalo jim tak nic jiného než obrátit se do minulosti a hledat útěchu ve víře.

⁸⁰ SOUČEK, Stanislav. Josefa Arnošta Bergmana Letopisy evangelické obce strouženské v Kladsku a jejich užití v Jiráskově románě U nás, In: Sborník filologický, roč. 7, Praha 1922, s. 220.

8. Závěr

Vytčeným cílem mojí práce byla komparace dvou sběrů lidové slovesnosti na historickém území zemí Koruny české, v Kladsku. Ve své práci jsem vycházela z toho, že oba autoři si byli velmi blízcí, neboť J. Jech v mnohém navazoval na svého předchůdce J. Š. Kubína. Dále jsem ve vzala v potaz různost politického uspořádání v době sběratelské činnosti obou folkloristů, nejprve Německého císařství a následně Polské lidové republiky.

Na základě srovnání Kubínových *Kladských povídek* a Jechových *Lidových vyprávění z Kladska* můžeme vidět, jak se v průběhu první poloviny 20. století proměnil repertoár vypravěčů. Z hlediska literárního žánru jsou všechna kladská vyprávění typem povídky, do nichž různou měrou pronikaly rysy pohádky či pověsti.

U Kubína jednoznačně převažují vyprávění pohádkového typu, v nichž navíc dominují kouzelné pohádky. Výrazné zastoupení mají také pověrečné povídky. Jen výjimečně se zde setkáme s povídkami, které mají autobiografické rysy nebo které by připomínaly vyprávění ze života. Zřídka do povídek pronikají novelistické prvky.

V povídkách Jechových vypravěčů se též setkáme s pohádkovým typem povídek. Došlo zde však k ústupu jak kouzelných pohádek, tak i povídek s fantastickými či kouzelnými prvky. Tyto prvky ustupují novelistickým vyprávěním, kterých oproti Kubínovi najdeme u Jecha větší množství. Nejvýraznější změnou je veliké množství povídek, které mají charakter příběhů ze života. Tyto u Kubína téměř nenajdeme. Jejich výskyt je možno vysvětlit nelehkou dobou, kterou Jechovi vypravěči prožívali. Vyprávění ze života se tematicky nejčastěji obrací do minulosti vypravěče či jeho příbuzných. Také některé pověsti a velká část pověrečných povídek mají u Jecha charakter vyprávění ze života. Většina Jechových vypravěčů jim však již nepřikládá tak velkou váhu a tolik jim nevěří, ba dokonce je někdy paroduje. Tento fakt může opět souviset s drsnými prožitky, díky nimž mají vypravěči větší sklony k líčení reality a ne nadpřirozena.

Obě sbírky povídek čerpají náměty z mezinárodních látek. Dalo by se říci, že jako nejděčnější a nejoblíbenější inspirační zdroj posloužily pohádky bratří Grimmů. Inspirací byla také česká ústní lidová slovesnost a vůbec český folklór.

Své srovnání jsem měla zaměřit na společenské a politické poměry v daném regionu a jejich odraz povídkách. V Kubínových povídkách lze nalézt reflexi závěru dlouhého devatenáctého století, období relativního klidu, kdy střední Evropa po několika generacích nezažila válečné strádání. To vede k mizivému výskytu povídek s historickou tematikou, neboť v období relativně šťastných dnů není aktuální potřeba unikat k utěšeným starým

chvilkách. Obdobně je tomu s náměty náboženskými. Ani tak zbožné území, jakým bylo Kladsko, nenabízí mnoho těchto témat. Zde se dá opět předpokládat, že víra v Boha je nejsilnější v dobách plných útrap. Toto platilo pro mentalitu člověka středověkého, stejně tak i pro obyvatele dvacátého století.

Naproti tomu u Jecha se setkáváme se zcela odlišnou politickou situací. Evropa byla zpustošena dvěma světovými válkami, k tomu se v kladském kontextu přidává složitá situace Výmarské republiky a první léta lidově-demokratického režimu v Polsku. Ne příliš šťastná doba výrazně zvyšuje výskyt náboženských a historických témat. Ani to není jev překvapivý, v dobách krize je návrat ke kořenům, jak vlasteneckým, tak náboženským, obvyklý. Jako příklad mohou posloužit i náměty české protektorátní literatury.

K tomuto závěru směřuje i fakt, že se výrazně změnila každodennost obyvatel Českého koutku. Kupříkladu značný úbytek kladských Čechů znamenal omezení v možnostech komunikace v mateřském jazyce, neboť hustota osídlení byla v tomto příhraničním území velmi malá a nebylo výjimečné, když jednotlivé rodiny či jednotliví obyvatelé žili zcela odříznuti od ostatních krajanů. To pochopitelně mohlo způsobit zvýšený zájem o vyprávění ze života.

Kladské povídky a Lidová vyprávění z Kladska jsou významnou součástí naší kulturní tradice a z jejich srovnání je zřejmé, jak velice blízko k sobě mají kulturní tradice Čechů na českém a na kladském území. Jak J. Š. Kubín, tak J. Jech byly názoru, že se zánikem lidové slovesnosti v Kladsku částečně zaniká i kultura naše. Důležité tedy je, aby kladská kultura neupadla v zapomnění. Pokud bude pokračovat zájem českých a polských badatelů, bude i nadále žít kladská kulturní tradice.

9. Přehled pramenů a literatury

- Český koutek v Kladsku*. Hradec Králové : Lupus Trutnov 2008, ISSN 1212-1223.
- Dějiny zemí Koruny české II*, Praha – Litomyšl : Paseka, 1997.
- FELCMAN, Ondřej – SEMOTANOVÁ, Eva. *Kladsko, proměny středoevropského regionu*. Hradec Králové : Univerzita Hradec Králové; Praha : Historický ústav AV ČR, 2005.
- HLADÍKOVÁ, Kristýna. *Kladské sběry lidových vyprávění v „Českém koutku“ v Kladsku*. Diplomová práce. Praha, Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Katedra české literatury, 2004.
- JECH, Jaromír. *Lidová vyprávění z Kladska*. Praha : SNKLHU, 1959.
- JECH, Jaromír. U kladských vyprávěčů po padesáti letech. (Doslov) In: KUBÍN, J. Š. *Kladské povídky*. Praha: SNKLHU, 1958, s. 443 – 449.
- Kladský sborník* (ed. Václav Černý). Praha : Družstevní práce. 1946.
- Kladský sborník I* (Dissertationes historicae). Hradec Králové : PedF, 1996, ISSN 1212-1223.
- Kladský sborník II*. HK : PedF VŠP, 1998.
- Kladský sborník III*. HK : PedF VŠP, 1999.
- Kladský sborník V*. Hradec Králové : Ústav historických věd PedF, 2003.
- Kladský sborník VI*. Hradec Králové : FF UHK, 2005.
- Kladský sborník VII*. Hradec Králové : FF UHK, 2006.
- Kladský sborník VIII*. Hradec Králové : FF UHK, 2008.
- KOUDELKOVÁ, Eva. *Od Homole k Hejšovině*. Lidová vyprávění z kladského pomezí, Praha 2006.
- KUBÍN, Josef Štefan. *České Kladsko*. Praha, 1926.
- KUBÍN, J. Š. Do Kladska! In: *Časopis turistů*. Vydává Klub českých turistů v Praze, roč. XXVI., č. 3. – 4., 1914.
- KUBÍN, Josef Štefan. *Kladské povídky*. Praha : SNKLHU 1958.
- Lexikon české literatury*. II. Díl, II. Praha : Academia, 1993. ISBN 80-200-0468-8.
- MOCNÁ, Dagmar – PETERKA, Josef a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha – Litomyšl : Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X.
- Na kladském pomezí o českém jazyku a literatuře*. VII. studentská vědecká bohemistická konference. Radkov, 2009. ISBN 978-83-60478-91-2.
- MUSIL, František. *Kladsko*. Praha : Libri, 2007.
- SLÁDEK, Miloš. *Jaromír Jech (1918 – 1992). Soupis osobního fondu*. Praha: LA PNP, 2002.

- SOUČEK, Stanislav. Josefa Arnošta Bergmana Letopisy evangelické obce strouženské v Kladsku a jejich užití v Jiráskově románě U nás, In: *Sborník filologický*, roč. 7, Praha 1922.
- TILLE, Václav. *Soupis českých pohádek*. Praha : Česká akademie věd a umění, 1929.
- TILLE, Václav. *Soupis českých pohádek*. Dílu II. Svazek I. Praha : Česká akademie věd a umění, 1934.
- TILLE, Václav. *Soupis českých pohádek*. Dílu II. Svazek II. Praha : Česká akademie věd a umění, 1937.
- VÍŠEK, Zdeněk. Osud Českého koutku v Kladsku. *Navychod.cz* [online]. 2006. [cit. 2010-05-20]. Dostupné na www: <<http://www.navychod.cz/?req=article&id=472>>
- VŠETIČKA, František. *Josef Štefan Kubín*. Praha, 1986.
- WAGNER, Jan. *Josef Štefan Kubín (1864-1965)*. Literární pozůstalost. Praha : LA PNP, 1968.

Internetové zdroje:

Dostupné na WWW : <<http://www.navychod.cz/?req=article&id=472>> [cit. 2010-05-20]

Dostupné na WWW :

<<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=727&hl=Josef+%C5%A0tefan+Kub%C3%ADn+>> [cit. 2010-05-20]

10. Resumé

Ve své práci se zabývám literární komparací dvou folklórních sběrů z Kladska. Prvním z nich jsou *Kladské povídky* od Josefa Štefana Kubína, které byly sebrány na počátku 20. století. Druhým sběrem jsou *Lidová vyprávění z Kladska* sebraná Jaromírem Jechem v polovině 20. století. V souvislosti s tímto tématem se zmiňuji o historii a geografii Kladska. Neopomím ani stručné životopisy J. Š. Kubína a J. Jecha.

Po stručných pasážích o folklórní slovesnosti, jazyku povídek a ústní lidové slovesnosti v Kladsku se věnuji vzniku a ohlasům *Kladských povídek*. Při srovnání kladských folklórních sběrů se zabývám kladskými vypravěči, stylem jejich vyprávění, žánrovými a tematickými proměnami v jejich repertoáru. Především se však zaměřuji na společenské a politické poměry v daném regionu. Zvláště se snažím poukázat na odraz společenských, sociálních a náboženských poměrů v tematice vyprávění. V *Kladských povídkách* podrobněji rozebírám farářské humorky jako specifický typ povídek.

Podobným způsobem přistupuji i při rozboru *Lidových vyprávění z Kladska*. Nejprve zmiňuji vznik a ohlasy tohoto díla a následně popisuji Jechovy vypravěče. Pozornost je dále věnována stálostem a změnám v repertoáru Kubínových a Jechových vypravěčů.

Na vybraných povídkách se snažím vysledovat, jak tyto poměry ovlivnily jednotlivé vypravěče a jak se promítly do tematiky jejich vyprávění.

Résumé

In my thesis I deal with a literary comparison of two folklore collections from Kladsko. The first collection is called *Kladske povídky* written by Josef Stefan Kubín which was put into the collection at the beginning of the 20th century. The second collection is called *Lidová vyprávění z Kladska* collected by Jaromír Jech in the middle of the 20th century. In the connection with this topic I mention the history and geography of Kladsko. I also attach brief biographies of J.S. Kubín and J. Jech.

Following brief passages dedicated to a folk narration, the language of the short-stories and Oral Folk Narration in Kladsko, I also deal with the origin of *Kladske povídky* and reactions to it. In comparison of these two collections I am concerned with the narrators originating in Kladsko, with the style of their narrations and also with the changes in their themes and genres. Mainly I pay attention to the political and social situation in the region. Especially, I try to refer to the reflexion of the social and the religious relations in the theme of narration. In *Kladske povídky* I analyse farmer's humorous stories in detail as a specific type of short-stories.

I also apply a similar approach in the analysis of *Lidová vyprávění z Kladska*. At first I mention the origin and the reactions to this work and consequently I describe Jech's narrators. Furthermore the attention is focused on the stillness and changes in the range of Jech's and Kubín's narrators.

Using some picked short-stories I try to discover how these relations influenced the particular narrators and how the relations are reflected in the narrations.

11. Klíčová slova

kladská lidová povídka

ústní lidová slovesnost

Kladsko

Český koutek

komparace

sociální a politické poměry

náboženské poměry